

Tryggande av delaktigheten för personer med funktionsnedsättning inom funktionshindersservicen

Rapport från delaktighetsarbetsgruppen

Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2021:4

Tryggande av delaktigheten för personer med funktionsnedsättning inom funktionshindersservicen

Rapport från delaktighetsarbetsgruppen

Social- och hälsovårdsministeriet

ISBN PDF: 978-952-00-8479-0

Helsingfors 2021

Presentationsblad

Utgivare	Social- och hälsovårdsministeriet	20.1.2021
Författare	Sirikka Sivula	
Publikationens titel	Tryggande av delaktighet för personer med funktionsnedsättning i funktionshinderservice – Delaktighetsarbetsgruppens rapport	
Publikationsseriens namn och nummer	Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2021:4	
Diarie-/projektnummer	VN/12528/2019 STM129:00/2019	
ISBN PDF	978-952-00-8479-0	ISSN PDF 2242-0037
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8479-0	
Sidantal	51	Språk svenska
Nyckelord	person med funktionsnedsättning, funktionshinderservice, delaktighet	
Referat	<p>Social- och hälsovårdsministeriet tillsatte den 13 december 2019 en arbetsgrupp för att bedöma och bereda förslag till bestämmelser om delaktighet för personer med funktionsnedsättning när det gäller klientprocesser inom funktionshinderservicen. Arbetsgruppen hade som mål att trygga och ytterligare öka möjligheterna för personer med funktionsnedsättning att medverka i beslutsfattande och ordnande av service, att förtydliga rättsmedlen för valet av sätt att ordna service, att förbättra kvaliteten på servicen och att stärka rätten till service som baserar sig på individuella behov samt att öka likabehandlingen av personer med funktionsnedsättning.</p> <p>Arbetsgruppens arbete bottnade i regeringens proposition om en totalreform av lagstiftningen om funktionshinderservice som förföll våren 2019 (RP 159/2018 rd). Arbetsgruppens förslag gällde de förslag till bestämmelser och motiveringar som hänför sig till klientprocessen enligt lagen om service och stöd på grund av handikapp och socialvårdslagen. Dessa bestämmelser gäller stödande av deltagande och delaktighet för personer med funktionsnedsättning, bedömning av servicebehovet, serviceplanering, beslutsfattande och tillämpande av beslut.</p> <p>Utöver de förslag som stärker delaktigheten föreslår arbetsgruppen att det till den nya lagen om funktionshinderservice ska tas in flera bestämmelser som förbättrar det preventiva rättsskyddet för personer med funktionsnedsättning jämte motiveringar. Till bestämmelserna om sökande av ändring föreslås inga ändringar.</p>	
Förläggare	Social- och hälsovårdsministeriet	
Beställningar/distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vnjulkaisumyynti.fi	

Kuvailulehti

Julkaisija	Sosiaali- ja terveysministeriö	20.1.2021
Tekijät	Sirkka Sivula	
Julkaisun nimi	Vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaaminen vammaispalveluissa. Osallisuustyöryhmän raportti	
Julkaisusarjan nimi ja numero	Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:37	
Diaari/hankenumero	VN/12528/2019 STM129:00/2019	
ISBN PDF	978-952-00-8479-0	ISSN PDF 2242-0037
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8479-0	
Sivumäärä	51	Kieli ruotsi
Asiasanat	vammainen, vammaispalvelut, osallisuus	
Tiivistelmä	<p>Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 13.12.2019 työryhmän arvioimaan ja valmistelemaan säännösehdotuksia vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaamiseksi heitä koskevien palveluiden asiakasprosessissa. Työryhmän tavoitteena oli turvata ja lisätä entisestään vammaisten henkilöiden osallisuutta heitä koskevassa päätöksenteossa ja palvelujen järjestämisessä; selvittää palvelujen järjestämistavan valintaa koskevia oikeussuojakeinoja; parantaa palvelujen laatua ja vahvistaa oikeutta yksilöllisiin tarpeisiin perustuviin palveluihin sekä lisätä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta.</p> <p>Työryhmän työskentelyn pohjana oli vammaispalvelulainsäädännön kokonaisuudistusta koskenut, keväällä 2019 rauennut hallituksen esitys (HE 159/2018). Työryhmän ehdotukset koskivat vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain asiakasprosessiin liittyviä säännösehdotuksia ja perusteluja. Kyseiset säädökset koskevat vammaisten henkilöiden osallistumisen ja osallisuuden tukemista, palvelutarpeen arviointia, palvelusuunnittelua, päätöksentekoa ja päätösten toteuttamista.</p> <p>Osallisuutta vahvistavien ehdotusten lisäksi työryhmä ehdottaa, että uuteen vammaispalvelulakiin lisätään useita vammaisen henkilön ennakkollista oikeusturvaa parantavia säännöksiä perusteluineen. Muutoksenhakua koskevia säännöksiä ei ehdoteta muutettaviksi.</p>	
Kustantaja	Sosiaali- ja terveysministeriö	
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi	

Description sheet

Published by	Ministry of Social Affairs and Health		20 Jan 2021
Authors	Sirkka Sivula		
Title of publication	Securing the inclusion of people with disabilities in disability services – Report by the working group on promoting inclusion		
Series and publication number	Reports and Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health 2021:4		
Register number	VN/12528/2019 STM129:00/2019		
ISBN PDF	978-952-00-8479-0	ISSN PDF	2242-0037
Website address URN	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8479-0		
Pages	51	Language	Swedish
Keywords	people with disabilities, disability services, inclusion, legislation		
<p>Abstract</p> <p>On 13 December 2019, the Ministry of Social Affairs and Health appointed a working group to assess and prepare proposals for provisions on securing the inclusion of people with disabilities in client processes concerning services designed for them. The aim of the working group was to secure and further increase the inclusion of people with disabilities in the decision-making and organisation of services concerning them; clarify the legal remedies for choosing the way of organising services; improve the quality of services; strengthen the right to receive services that meet individual needs; and increase the equal treatment of people with disabilities.</p> <p>The government proposal for the overall reform of legislation on services for people with disabilities (159/2018), which lapsed in spring 2019, served as the basis for the working group's discussions.</p> <p>The working group's proposals concern the proposed provisions and reasoning related to the client processes in the Act on Disability Services and Assistance and the Social Welfare Act. The provisions concern supporting the inclusion and participation of people with disabilities, assessing the need for services, planning services, and making and implementing decisions.</p> <p>In addition to the proposals for strengthening inclusion, the working group proposes that a number of provisions together with their reasoning be added to the new act on services for people with disabilities to improve the ex ante legal protection of people with disabilities. The working group does not propose any amendments to the provisions on appeal.</p>			
Publisher	Ministry of Social Affairs and Health		
Publication sales/ Distributed by	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Innehåll

1	Inledning	10
1.1	Bakgrund	10
1.2	Arbetsgruppens arbete och beredning av förslag	12
2	Arbetsgruppens förslag	14
2.1	Förslag till bestämmelser	14
2.2	Förslag till specialmotivering	19
3	Övriga observationer	49
	Bilagor	51

TILL SOCIAL- OCH HÄLSOVÅRDSMINISTERIET

Social- och hälsovårdsministeriet tillsatte den 13 december 2019 en arbetsgrupp för att trygga delaktigheten för personer med funktionsnedsättning (delaktighetsarbetsgruppen). Arbetsgruppen hade i uppgift att bedöma och bereda förslag till bestämmelser jämte motiveringar för att trygga delaktigheten för personer med funktionsnedsättning när det gäller beslutsfattande inom funktionshindersservicen. Dessutom var uppgiften att bedöma rättsmedlen för valet av sätt att ordna service.

Arbetsgruppen hade som mål att trygga och ytterligare öka möjligheterna för personer med funktionsnedsättning att medverka i beslutsfattande och ordnande av service, att förtydliga rättsmedlen för valet av sätt att ordna service, att förbättra kvaliteten på servicen och att stärka rätten till service som baserar sig på individuella behov samt att öka likabehandlingen av personer med funktionsnedsättning.

Arbetsgruppens verksamhetsperiod pågick från den 7 januari 2020 till den 31 maj 2020. Genom beslut den 9 april 2020 förlängdes verksamhetsperioden fram till den 31 oktober 2020, eftersom undantagsförhållandena på grund av coronavirusepidemin förhindrade arbetsgruppens arbete under våren och sommaren.

Arbetsgruppens rapport avses utnyttjas i fortsättningen vid utarbetandet av regeringens proposition om en totalreform av lagstiftningen om funktionshindersservice.

Ordförande för arbetsgruppen var direktör Taru Koivisto från social- och hälsovårdsministeriet och vice ordförande var konsultativ tjänsteman Merja Heikkonen från delegationen för rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Medlemmarna i arbetsgruppen var regeringsråd Elise Pekkala från arbets- och näringsministeriet, ledande expert Päivi Nurmi-Koikkalainen från Institutet för hälsa och välfärd, verkställande direktör Markku Virkamäki från Kehitysvammaisten palvelusäitiö, jurist Tanja Salisma från Kehitysvammaisten Tukiliitto, jurist Henrik Gustafsson från Invalidförbundet, verksamhetsledare Tarja Parviainen från Autism Finland, verksamhetsledare Lisbeth Hemgård från Förbundet De Utvecklingsstördas Väl (FDUV) rf, specialsakkunnig Jaana Viemerö från Finlands Kommunförbund, överinspektör Sari Vuorilampi från Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården, direktör för avdelningen för fullvärdigt medborgarskap Susanna Hintsala från Kehitysvammaliitto, styrelseledamot Virpi Siiskonen från Handikappforum rf, jurist Marica Nordman från Samarbetsförbundet kring funktionshinder (SAMS) rf, specialsakkunnig Marika Rönnerberg från Finlands

Dövas Förbund, vice ordförande Lasse Jalonen från Synskadades förbund, områdesdirektör Tuulikki Parikka från Tammerfors universitetssjukhus och ledande socialarbetare Elina Lindström från Lojo stad. Permanenta sakkunniga var förvaltningschef Pia Ruotsala-Kangasniemi och Anne Länsman-Magga från Sametinget, universitetslektor Ulrika Krook från Helsingfors universitet, ledande jurist Katariina Huikko från Finlands Kommunförbund, konsultativ tjänsteman Anne-Mari Raassina och konsultativ tjänsteman Annika Parsons (t.o.m. 31.8.2020), båda från social- och hälsovårdsministeriet. Sakkunnigsekreterare var jurist Kirsi-Maria Malmlund från social- och hälsovårdsministeriet (t.o.m. 17.7.2020) och jurist Sirkka Sivula från social- och hälsovårdsministeriet (t.o.m. 13.9.2020 från Institutet för hälsa och välfärd). Teknisk sekreterare var assistent Noora Manni från social- och hälsovårdsministeriet.

Arbetsgruppen har hört följande sakkunniga: Pauliina Lampinen från Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö, Martina Nygård från Institutet för hälsa och välfärd, Walteri Siirala från Åbo universitetscentralsjukhus, Jukka Sariola från Hengityslaitetilat ry samt Elina Nyholm från justitieministeriet.

När arbetet är slutfört överräcker arbetsgruppen sin rapport till social- och hälsovårdsministeriet. Till rapporten hör utlåtanden från Invalidförbundet, Kehitysvammaisten Palvelusäätiö, Kehitysvammaliitto och Finlands kommunförbund.

Helsingfors den 30 oktober 2020

Taru Koivisto

Merja Heikkonen

Elise Pekkala

Päivi Nurmi-Koikkalainen

Markku Virkamäki

Tanja Salisma

Henrik Gustafsson

Tarja Parviainen

Lisbeth Hemgård

Jaana Viemerö

Sari Vuorilampi

Susanna Hintsala

Virpi Siiskonen

Marica Nordman

Marika Rönnerberg

Lasse Jalonen

Tuulikki Parikka

Elina Lindström

Sirkka Sivula

December 2020

1 Inledning

1.1 Bakgrund

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning och lagstiftningen om funktionshinderservice betonar delaktigheten för personer med funktionsnedsättning i alla beslutsprocesser som gäller dem själva. Servicen för personer med funktionsnedsättning ska ordnas så att den tillgodoser personens individuella behov. Redan den nuvarande lagstiftningen möjliggör mångsidiga sätt att ordna och tillhandahålla servicen, men dessa möjligheter utnyttjas inte alltid i tillräcklig omfattning. Många personer med funktionsnedsättning upplever att de inte är genuint delaktiga i servicens planerings- och beslutsprocess. Många personer med funktionsnedsättning har negativa erfarenheter av hur konkurrensupphandling har påverkat servicens kvalitet.

Funktionsnedsättningsorganisationerna lämnade den 7 mars 2018 ett medborgarinitiativ om att sluta konkurrensupphandla assistans och stöd som är nödvändiga för personer med funktionsnedsättning (MI 2/2018 rd) till riksdagen. I medborgarinitiativet lyftes fram oron över att personer med funktionsnedsättning inte själva är parter i och inte har faktiska rättsmedel när kommunerna fattar upphandlingsbeslut om tjänster som på ett avgörande sätt inverkar på deras liv. Initiativet behandlades i både ekonomiutskottet och social- och hälsovårdsutskottet som lämnade ett utlåtande till ekonomiutskottet.

Social- och hälsovårdsutskottet anser i sitt utlåtande att det är extra problematiskt att personer med funktionsnedsättning inte getts tillräckligt stora möjligheter att vara delaktiga när beslut som gäller dem själva fattas, att det inte finns någon garanterad kontinuitet i servicen och att användarna inte har relevanta rättsmedel för att överklaga sättet att ordna service till dem. Utskottet betonade att servicen för personer med funktionsnedsättning handlar om att tillgodose de viktigaste grundläggande fri- och rättigheterna, rätten till delaktighet, likabehandling och nödvändig omsorg samt självbestämmanderätten.

Social- och hälsovårdsutskottet konstaterade att det i synnerhet vid långvarig och livslång service såsom boendeservice är extra viktigt att servicen håller hög kvalitet, att personernas lagstadgade rättigheter beaktas och att det finns kontinuitet i servicen. Utskottet konstaterade också att nuvarande praxis för konkurrensutsättning inte alltid uppfyller kraven i vare sig FN-konventionen eller vår nationella lagstiftning. Upphandlingsförfarandet ger inte heller användarna av funktionshinderservicen adekvata rättsmedel.

Slutligen framhöll social- och hälsovårdsutskottet att kommunerna kan ordna tjänster för funktionshindrade på många olika sätt och att upphandlingsförfarandet enligt upp-

handlingslagen bara är ett sätt att ordna servicen. Vid valet av sättet att ordna och genomföra tjänsterna måste man alltid beakta den lagstiftning som tryggar rättigheterna för personer med funktionsnedsättning och servicens kvalitet.

Ekonomiutskottet underströk i sitt betänkande att både EU:s upphandlingsdirektiv och den nationella upphandlingslagen kräver att rättigheterna för personer med funktionsnedsättning beaktas, trots att upphandlingslagstiftningen ska betraktas som procedurlagstiftning och därför inte i sig definierar service för personer med funktionsnedsättning i materiellt hänseende. I skälen i upphandlingsdirektivet sägs det ut att FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning ska beaktas vid genomförandet av direktivet.

Ekonomiutskottet konstaterade att upphandlingslagen har som mål att säkerställa att upphandlingsförfarandet är öppet och att anbudsgivarna inte diskrimineras. Konkurrensupphandling ska möjliggöra det bästa förhållandet mellan pris och kvalitet. Samtidigt kan upphandlingslagen ses som ett verktyg för att säkerställa kvalitet och öppenhet vid upphandlingar. Utan kraven i upphandlingslagen kan det hända att upphandlingar skulle genomföras på oändamålsenliga grunder eller utan att motiveras.

Av denna anledning konstaterade ekonomiutskottet att den regleringslösning som föreslagits för att uppnå medborgarinitiativets mål, att undanta service till personer med funktionsnedsättning från tillämpningsområdet för upphandlingslagstiftningen, inte kan införas på grund av villkoren i EU-lagstiftningen och att det dessutom inte är önskvärt med avseende på kvalitetsaspekten vid upphandling eller öppenheten i förfarandet. Det skulle dessutom inte hindra kommunerna från att konkurransupphandla tjänsterna.

Även om ekonomiutskottet inte såg några möjligheter att införa den i medborgarinitiativet föreslagna lagändringen, innebär detta inte att målen i medborgarinitiativet måste frångås. Utskottet ansåg det nämligen viktigt dels att utnyttja de verktyg som den gällande upphandlingslagstiftningen erbjuder, dels att tillämpa den lagstiftning som lägger fast innehållet i servicen till personer med funktionsnedsättning för att uppfylla målen i medborgarinitiativet och utreda om lagstiftningen bör ändras.

I likhet med social- och hälsovårdsutskottet konstaterade ekonomiutskottet att eftersom upphandlingslagen betraktas som procedurlagstiftning regleras innehållet i funktionshinderservice genom annan lagstiftning än upphandlingslagen. Vid valet av sättet att ordna tjänsterna måste man alltid beakta rättigheterna för personer med funktionsnedsättning och den lagstiftning som garanterar servicens kvalitet.

I riksdagen hölls den 7 februari 2019 en offentlig debatt om rättigheterna för personer med funktionsnedsättning.

Riksdagen förkastade det lagförslag om förbud mot konkurrensutsättning av funktionshinderservice som ingick i medborgarinitiativet, men godkände tre uttalanden som ekonomiutskottet hade föreslagit. Arbetsgruppens uppdrag gäller det första uttalandet. Enligt det bör statsrådet utnämna en expertgrupp med uppdraget att bedöma och bereda

nödvändiga lagstiftningsändringar för att säkerställa delaktighet och rättsmedel för personer med funktionsnedsättning vid beslut som gäller dem själva. Arbetsgruppens uppdrag har avgränsats till möjligheten att endast behandla sådana frågor kring funktionshinderservicen som ingår i social- och hälsovårdsministeriets förvaltningsområde.

För att kommunerna och välfärdsområdena i fortsättningen ska kunna öka klientorienteringen och flexibiliteten i ordnandet av servicen och genomförandet av upphandlingarna anvisade social- och hälsovårdsministeriet ett anslag för styrning av upphandlingspraxis för år 2019. Med anslaget ordnades en riksomfattande utbildningsrunda om ordnande och upphandling av funktionshinderservice som samordnades av Institutet för hälsa och välfärd. Utbildningen planerades och ordnades i ett nära samarbete med en mindre beredningsgrupp som samordnades av THL ("Työrukkanen"). I Työrukkanen satt en bred representation för olika områden, bl.a. aktörer från funktionshinderorganisationssektorn samt representanter för social- och hälsovårdsministeriet, arbets- och näringsministeriet, finansministeriet, Finlands Kommunförbund, regionförvaltningsverken och Valvira.

Utbildningsrundan hade som mål att säkerställa att kommunerna och landskapen utnyttjar olika sätt att ordna servicen och kan tillämpa upphandlingslagen på ett sådant sätt att målsättningarna för lagstiftningen om funktionshinderservice och FN:s funktionshinderkonvention uppnås.

1.2 Arbetsgruppens arbete och beredning av förslag

Arbetsgruppen sammanträdde sammanlagt tio gånger, med andra ord med ungefär två veckors mellanrum under de månader som dess verksamhetsperiod bestod av. På sammanträdena behandlades och bearbetades de bestämmelser som rör klientprocessen inom funktionshinderservicen. Arbetet bottnade i regeringens proposition om en totalreform av lagstiftningen om funktionshinderservice som förföll våren 2019 (RP 159/2018 rd). Arbetet gjordes även mellan sammanträdena, då medlemmarna i arbetsgruppen utarbetade sina egna förslag till paragrafer och motiveringar. Arbetsgruppen beslutade även att höra utomstående experter. Teman som behandlades var särskilda frågor kring barns och ungas delaktighet och delaktigheten för patienter med andningsförlamning samt den rättssäkerhet som hör samman med delaktighet.

Ett annat viktigt tema vid sidan av delaktighet har varit rättssäkerheten för personer med funktionsnedsättning. Arbetsgruppen föreslår att det till den nya lagen om funktionshinderservice ska tas in flera bestämmelser som förbättrar det preventiva rättskyddet för personer med funktionsnedsättning jämte motiveringar. Till bestämmelserna om sökande av ändring föreslås inga ändringar.

Medan arbetsgruppens arbete pågick färdigställdes utkastet till regeringens proposition till lagstiftning om en reform av ordnandet av social-och hälsovården (social- och hälsovårdsreformen). I lagutkastet används i stället för begreppet "sätt att ordna" begreppet "sätt att producera". När beslutet om tillsättande av arbetsgruppen utfärdades användes begreppet "sätt att ordna" i samma betydelse. I den här rapporten har begreppet uppdaterats i enlighet med lagpaketet om social- och hälsovårdsreformen, med andra ord används i rapporten begreppet "sätt att producera". Ett mer fritt formulerat och bredare uttryck som används för att beskriva genomförandet av servicen är "sättet att tillhandahålla". Av tidsmässiga skäl har arbetsgruppen inte haft möjlighet att beakta innehållet i lagen om ordnande av social- och hälsovård i större utsträckning än så.

2 Arbetsgruppens förslag

Arbetsgruppens förslag har utarbetats genom att redigera paragraferna och motiveringarna i det första kapitlet i den förfallna regeringspropositionen om lagen om funktionshinderservice (RP 159/2018 rd) samt de paragrafer och motiveringar gällande ändring av socialvårdslagen som rör klientprocessen. Dessa bestämmelser gäller bedömning av servicebehovet hos personer med funktionsnedsättning, planering av servicen, beslutsfattande och genomförande av servicen. Det centrala perspektivet har varit delaktigheten och rättssäkerheten för personer med funktionsnedsättning i denna process. Förslagen bedöms vara kostnadsneutrala.

De ändringar som arbetsgruppen föreslår anges i texten **med klarblå font i kursiv stil**.

2.1 Förslag till bestämmelser

1. Lag om funktionshinderservice

I enlighet med riksdagens beslut föreskrivs:

1 kap.

Allmänna bestämmelser

1 §

Lagens syfte

Syftet med denna lag är att

1. uppnå likabehandling, delaktighet och deltagande i samhället för personer med funktionsnedsättning,
2. förebygga och undanröja hinder som begränsar möjligheterna att uppnå likabehandling för personer med funktionsnedsättning,
3. främja förmågan att **leva** självständigt för personer med funktionsnedsättning och främja deras självbestämmanderätt, samt
4. tillförsäkra personer med funktionsnedsättning tillräcklig service av god kvalitet enligt deras individuella behov **och intressen**.

3 §

Stödjande av medbestämmande och delaktighet för personer med funktionsnedsättning

Servicebehovet ska bedömas, servicen planeras och tillhandahållas samt genomförandet följas i samarbete med personen med funktionsnedsättning. I de fall som avses i 9 och 10 § i lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården (812/2000), nedan *klientlagen*, ska servicebehovet bedömas, servicen planeras och tillhandahållas samt genomförandet följas i samarbete med personen med funktionsnedsättning och hans eller hennes lagliga företrädare eller med personen med funktionsnedsättning och en anhörig eller någon annan närstående till honom eller henne.

Bestämmelser om klientens rätt att få en utredning om åtgärdsalternativen finns i 5 § i klientlagen och bestämmelser om klientens självbestämmanderätt och medbestämmande i 8–10 § i samma lag. Bestämmelser om klientens medbestämmande vid bedömningen av servicebehovet och utarbetandet av klientplanen finns i 36, 39 och 41 § i socialvårdslagen.

Medbestämmande och delaktighet för personer med funktionsnedsättning ska stödjas på det sätt som deras **bästa intresse**, funktionsförmåga, ålder och livssituation förutsätter. **En person med funktionsnedsättning har rätt att använda ett sådant kommunikationssätt som lämpar sig för honom eller henne och ska vid behov få stöd för att få information, bilda sig en egen åsikt och uttrycka den. Om klientens rätt att få stöd i att fatta beslut som del av tränings- och stödtjänsterna föreskrivs i x § i denna lag.**

Bestämmelser om utredning av barns och unga personers åsikter finns i 32 § i socialvårdslagen. För barn och unga personer ska det i tillräcklig omfattning tryggas hjälp och stöd för att få information samt för kommunikation och interaktion.

4 §

Bedömning av servicebehovet och klientplan

Bestämmelser om bedömningen av servicebehovet för personer med funktionsnedsättning finns i 36 och 37 § i socialvårdslagen.

Bestämmelser om utarbetande av en klientplan och om en egen kontaktperson finns i 39 och 42 § i socialvårdslagen. Bestämmelser om det sektorsövergripande samarbetet vid bedömningen av servicebehovet och utarbetandet av klientplanen och om samordningen av servicen finns i 41 § i socialvårdslagen.

5 §

Beslutsfattande och tillhandahållande av service

Bestämmelser om beslutsfattande som gäller servicen och om verkställighet av besluten finns i 45 och 46 § i socialvårdslagen. **Beslut om servicen för personer med funktionsnedsättning ska fattas så att beslutet är i kraft tills vidare, om inte personens eget intresse, individuella situation eller servicens karaktär kräver att beslutet är i kraft under viss tid.** Bestämmelser om tryggnad av kontinuiteten hos service för personer vars stödbehov är bestående eller långvarigt finns i 38 § 3 mom. i socialvårdslagen.

Hjälp, stöd och service enligt denna lag ska tillhandahållas så att de till innehåll, kvalitet och omfattning samt i fråga om sättet att producera dem tillgodoser de individuella behoven hos en person med funktionsnedsättning. Vad som i klientlagen och socialvårdslagen föreskrivs om självbestämmanderätt och delaktighet samt rätt till socialvård av god kvalitet ska, utöver bestämmelserna i denna lag, iaktas vid beslutsfattandet och genomförandet av servicen. Beslutet ska grunda sig på en bedömning av klientens servicebehov, klientens individuella hjälp- och stödbehov som antecknats i klientplanen och sättet att producera servicen. Avsteg från det hjälp- och stödbehov som klienten framför eller från sättet att tillhandahålla servicen kan endast göras av en grundad anledning som ska antecknas i beslutet.

Tjänsteordnaren ska se till att den på olika lagar baserade servicen enligt de individuella behoven hos en person med funktionsnedsättning och personens intressen bildar en sammanhållen helhet som tillgodoser syftet med denna lag. Vid behov ska ett beslut om helheten av service fattas med iakttagande av det som föreskrivs i 46 § i socialvårdslagen. Det ska dessutom beaktas att familjemedlemmar och andra närstående till en person med funktionsnedsättning får sådana nödvändiga tjänster som stöder och kompletterar den helhet av service som personen med funktionsnedsättning får.

Utöver vad som i 4 och 5 § i socialvårdslagen föreskrivs om klientens och barnets intresse, ska vid tillhandahållandet av service för barn och unga personer med funktionsnedsättning hänsyn tas till barnets eller den unga personens ålder och utvecklingsfas, språkliga och kulturella bakgrund och kommunikationssätt, åsikter, familjeförhållanden och övriga nära människorelationer samt delaktighet och möjlighet till verksamhet i den egna omvärlden och närmiljön. Servicen ska tillhandahållas så att den i första hand tryggar barnets eller den unga personens välfärd och utveckling samt stöder hans eller hennes styrkor och resurser. Utöver detta ska servicen vid behov främja hela familjens funktionsförmåga, delaktighet och ork.

2. Lag om ändring av socialvårdslagen

I enlighet med riksdagens beslut

ändras i socialvårdslagen (1301/2014) 36, 39 och 45 §, av dem 36 § sådan den lyder delvis ändrad i lag 292/2016, som följer:

36 §

Bedömning av servicebehovet

När en anställd hos den kommunala socialvården i sitt arbete har fått kännedom om en person som behöver socialvård, ska den anställda se till att personens behov av brådskande hjälp omedelbart bedöms. Dessutom har personen rätt att få en bedömning av servicebehovet, om det inte är uppenbart onödigt att göra en bedömning.

Bedömningen av servicebehovet ska påbörjas utan dröjsmål och slutföras utan ogrundat dröjsmål. Bedömningen ska påbörjas senast den sjunde vardagen efter det att klienten, en anhörig eller en närstående eller klientens lagliga företrädare har kontaktat den kommunala myndighet som ansvarar för socialservicen för att få service, om

1. personen är över 75 år,
2. personen får vårdbidrag med högsta belopp enligt 9 § 3 mom. 3 punkten i lagen om handikappförmåner (570/2007),
3. **personen ansöker om service enligt lagen om funktionshinderservice (/).**

Bedömningen av hurdant servicebehov ett barn som behöver särskilt stöd har ska inledas senast den sjunde vardagen efter det att ärendet har inletts, och bedömningen ska bli klar senast tre månader från det att det inleddes.

Bedömningen görs i den omfattning som klientens livssituation kräver **tillsammans** med klienten och vid behov med klientens anhöriga och närstående samt andra aktörer. När bedömningen görs ska det redogöras för klienten vilka hans eller hennes rättigheter och skyldigheter enligt den allmänna lagstiftningen eller speciallagstiftningen är samt för de olika **alternativen för tillhandahållandet av tjänster** och deras effekter liksom också för andra omständigheter som är av betydelse för klientens ärende. Redogörelsen ska ges så att klienten tillräckligt väl förstår dess innehåll och betydelse. Vid bedömningen av en persons funktionsförmåga och servicebehov i omvärlden och olika närmiljöer ska personens **livssituation som helhet beaktas**.

Vid bedömningen ska klientens självbestämmanderätt respekteras och hans eller hennes önskemål, åsikter och individuella behov beaktas. Särskild vikt ska läggas vid att barns och unga personers samt andra särskilt stöd behövande personers självbestämmanderätt och självbestämmanderätten för personer med funktionsnedsättning respekteras. När utredningen av den äldre befolkningens servicebehov görs ska dessutom bestämmelserna i äldreomsorgslagen följas. När servicebehovet hos personer med funktionsnedsättning bedöms ska dessutom bestämmelserna i lagen om funktionshindervisnadservice följas. **Delaktigheten för en person med funktionsnedsättning ska säkerställas i enlighet med 3 § i lagen om funktionshindervisnadservice.** Bestämmelser om utredning av barnskyddsbehovet i samband med bedömning av servicebehovet finns i barnskyddslagen. För bedömningen av servicebehovet svarar en sådan yrkesutbildad person inom socialvården enligt 3 § i lagen om yrkesutbildade personer inom socialvården (817/2015) som är ändamålsenlig för bedömningen, om inte något annat föreskrivs någon annanstans i lag. För bedömningen av servicebehovet hos barn som behöver särskilt stöd och andra personer som behöver särskilt stöd ansvarar en socialarbetare i tjänsteförhållande.

39 §

Klientplan

Bedömningen av servicebehovet ska kompletteras med en klientplan som utarbetas för klienten eller genom en annan motsvarande plan, om det inte är uppenbart onödigt att utarbeta en plan. Planen ska utarbetas tillsammans med klienten **och vid behov en anhörig eller någon annan närstående person eller företrädare för klienten**, om det inte föreligger något uppenbart hinder för detta.

I den omfattning som klientens servicebehov förutsätter ska klientplanen innehålla

1. **klientens, arbetstagarens och vid behov en närstående persons bedömning av klientens styrkor och resurser samt funktionsförmåga och funktionshinder;**
2. **de mål som ställs upp av klienten och arbetstagaren samt vid behov en närstående person tillsammans och som socialvården siktar på att uppnå,**
3. **klientens bedömning och en yrkesmässig bedömning samt vid behov en närstående persons bedömning av den service som behövs,**
4. **en redogörelse för hur personens livssituation samt omvärld och närmiljö påverkar klientens funktionsförmåga,**
5. **klientens bedömning och en yrkesmässig bedömning samt vid behov en närstående persons eller en av klienten kallad stödpersons bedömning av den service och de åtgärder som behövs;**

6. en bedömning som görs av den egna kontaktpersonen eller av en annan arbetstagare som ansvarar för klientens service av den socialservice som är nödvändig för klienten och av när servicen ska börja och dess varaktighet,
7. klientens eller vid behov en närstående persons förslag gällande sättet att tillhandahålla servicen, som på bästa sätt tillgodoser klientens behov;
8. en bedömning av klientrelationens varaktighet,
9. information om hur ofta klienten och den egna kontaktpersonen eller en annan arbetstagare som ansvarar för klientens service träffas,
10. information om samarbetspartner som deltar i att möta klientens behov och ansvarsfördelningen mellan samarbetsparterna,
11. information om uppföljning av planen, uppnående av målen och omprövning av behoven.

Klientplanen ska ses över vid behov. Planens innehåll ska samordnas med service och stödåtgärder som tillhandahålls av andra förvaltningsområden och som personen behöver. Dessutom gäller i fråga om skyldigheten att utarbeta planen samt planens innehåll och de delaktiga vad som särskilt föreskrivs om det. Trots vad som föreskrivs någon annanstans i lag kan man med klientens samtycke utarbeta en gemensam plan som gäller service och stödtjänster inom socialvården och andra förvaltningsområden och som innehåller de uppgifter som behövs för att utarbeta och använda planen. I fråga om att utarbeta en gemensam plan utan klientens samtycke föreskrivs särskilt.

Om det finns anhöriga eller andra närstående personer som stöder klienten, utarbetas vid behov en särskild plan om stöd för dem.

2.2 Förslag till specialmotivering

1 Lagförslag

1.1 Lag om funktionshinderservice

1 kap. Allmänna bestämmelser

1 §. Lagens syfte. I paragrafen finns det bestämmelser om syftet med den nya funktionshinderservicelagen som gäller särskild service inom socialvården för personer med funktionsnedsättning. Paragrafen styr verkställigheten av den föreslagna lagen

och tolkningen och tillämpningen av bestämmelserna om service också i samband med enskilda beslut. **Detta innebär t.ex. att lagens syfte alltid ska beaktas i servicens planerings- och beslutsprocess. Lagens syfte styr även valet av sättet att tillhandahålla servicen.** Till sina principer har bestämmelsen samma innehåll som 1 § i den gällande handikappservicelagen, **men** i den har även utvecklingen av regleringen av de grundläggande och mänskliga rättigheterna beaktats. **I paragrafen om lagens syfte har de viktigaste principerna i grundlagen och FN:s funktionshinderkonvention som avses verkställas genom denna lag nedtecknats.**

Rätten till oundgänglig omsorg och försörjning är tryggad genom 19 § 1 mom. i grundlagen. Det innebär bl.a. att skapa grundläggande livsförutsättningar för alla. Det har ansetts att bestämmelsen tillskriver en direkt subjektiv rätt till oundgänglig omsorg. Enligt den regeringsproposition som ledde till reformen av de grundläggande rättigheterna tryggar särskilt rätten till akut sjukvård samt vissa stödåtgärder för omvårdnad av barn, åldringar, personer med funktionsnedsättning och personer med utvecklingsstörning de grundläggande förutsättningarna för ett människovärdigt liv. I rättslitteraturen och de högsta laglighetsövervakarnas avgörandepraxis (t.ex. JK dnr 1052/1/06) har utgångspunkten varit att uttrycket "den trygghet som behövs för ett människovärdigt liv" på goda grunder kan tolkas som att det avser något mer än endast tryggande av de nödvändiga förutsättningarna för biologisk existens. Den centrala utgångspunkten för den föreslagna lagen är att självbestämmanderätten och delaktigheten för personer med funktionsnedsättning förverkligas som en väsentlig del av ett människovärdigt liv. Personer med funktionsnedsättning ska ha möjlighet att själva besluta om sina egna angelägenheter och på ett jämlikt sätt med andra delta i samhälligt verksamhet.

Enligt *1 punkten* är syftet med lagen att uppnå likabehandling, delaktighet och deltagande i samhället för personer med funktionsnedsättning. Som medlemsstat i Förenta nationerna och Europeiska unionen har Finland förbundit sig att arbeta för ett samhälle som är öppet för alla. FN:s funktionshinderkonvention betonar den jämlika rätten för personer med funktionsnedsättning till fullt åtnjutande av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter inom alla samhällsområden. **Enligt artikel 1 i funktionshinderkonventionen är konventionens syfte att säkerställa det fulla och lika åtnjutandet av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för personer med funktionsnedsättning och att främja och skydda dessa rättigheter och friheter samt att främja respekten för deras inneboende värde.** Tillgänglighet är också en princip som genomsyrar konventionen.

Enligt artikel 22 i FN:s deklaration om ursprungsfolkens rättigheter är personer med funktionsnedsättning är en specialgrupp, vars rättigheter måste särskilt beaktas då deklarationen verkställs. Enligt artikel 21 i deklarationen har ur-

sprungsfolk rätt att, utan att diskrimineras, förbättra sina ekonomiska och sociala förhållanden inom bl.a. utbildning, sysselsättning, yrkesutbildning och omskolning, boende, renhållning, hälsa och social trygghet. Genom lagutkastet kan den praktiska omsättningen av deklarationens principer främjas.

I 6 § i grundlagen finns en bestämmelse som gäller likabehandling och ett förbud mot att utan godtagbart skäl särbehandla människor på grund av bl.a. funktionsnedsättning. Förbudet mot diskriminering omfattar förbud mot segregering, som inom socialservicen innebär att servicen för personer med funktionsnedsättning inte får leda till att personer med funktionsnedsättning isoleras från det övriga samhället och från andra människor. Kravet på likabehandling och icke-diskriminering av personer med funktionsnedsättning har också skrivits in i diskrimineringslagen. Främjande av likabehandling är den övergripande tanken i den föreslagna lagen och den förutsätter att den individuella livssituationen och behovet av hjälp bedöms för varje person med funktionsnedsättning **tillsammans med personen och med respekt för personens vilja och åsikter**. Likabehandling **bör granskas både i förhållande till personer utan funktionsnedsättning och mellan personer med funktionsnedsättning**.

Utöver lagstiftningen om funktionshinderservice finns det också flera andra normer som förverkligar likabehandlingen av personer med funktionsnedsättning i samhället. Myndigheterna ska vid beslutsfattande och bedömning av servicebehovet beakta t.ex. bestämmelserna i 5 § i diskrimineringslagen om skyldigheten att främja likabehandling, **i 9 § om positiv särbehandling** samt kravet enligt 15 § att göra rimliga anpassningar, som i enskilda fall kan också kräva att man avviker från huvudreglerna i fråga om funktionshinderservice till fördel för klienten.

Inom socialservice är huvudprincipen att personer med funktionsnedsättning ska få service som en del av det allmänna servicesystemet på lika villkor som alla andra. Landskapet ska sörja för att servicen är lämplig och tillgänglig, vid behov genom rimliga anpassningar, i enlighet med skyldigheterna enligt funktionsnedsättningskonventionen, grundlagen och diskrimineringslagen. Myndigheternas skyldighet att främja användningen av teckenspråk enligt 3 § i teckenspråklagen förpliktar landskapet till att främja möjligheterna för dem som använder teckenspråk att använda och få information på sitt eget språk. De allmänna lagarna och den allmänna service som ordnas med stöd av dem tillförsäkrar dock inte alltid tillräcklig och lämplig service för personer med funktionsnedsättning. Den föreslagna lagen kompletterar den allmänna socialservicen **och tryggar den hjälp och det stöd som en person med funktionsnedsättning behöver** i situationer där den allmänna servicen inte är tillräcklig och lämplig för personen med funktionsnedsättning. **Det skulle dessutom förutsättas att** särskild service enligt förslaget är nödvändig för att personen ska klara av en normal livsföring och för att likabehandling och delaktighet ska uppnås.

Också privata aktörer har sin roll i tryggheten av likabehandlingen. Denna skyldighet ingår t.ex. i skyldigheten enligt 15 § i diskrimineringslagen att göra rimliga anpassningar i fråga om tillhandahållandet av varor och tjänster. Speciallagstiftningen om funktionshinderservice förverkligar inte ensam likabehandling, delaktighet och deltagande i samhället för personer med funktionsnedsättning.

Delaktighet är ett mer omfattande begrepp än deltagande. Med deltagande avses t.ex. att man är med på ett evenemang, men inte nödvändigtvis i rollen som en aktivt medverkande aktör. Deltagande är en nödvändig förutsättning för delaktighet. Delaktighet avser att man är en aktiv aktör i sitt eget liv, t.ex. i beslutsfattande och betydelsefull social interaktion. Delaktighet förutsätter att det finns tillgång till tillräckliga resurser. På individnivån framkommer delaktighet som upplevelse och som ömsesidig respekt mellan medlemmarna i gemenskapen samt som möjlighet till påverkan i gemenskapen. På samhällets nivå innebär delaktighet att möjligheter och rättigheter förverkligas och ömsesidighet mellan människorna. På politikens nivå avses med delaktighet sådana åtgärder som stärker människornas deltagande och delaktighet i samhället.

Delaktighet och deltagande i bedömningen av hjälp- och stödbehoven och i planeringen samt tillhandahållandet av service innebär rätt att aktivt medverka i planeringen och tillhandahållandet av service samt rätt att uttrycka sig själv och få sin röst hörd samt utöva påverkan i processen. Funktionshinderkonventionen förutsätter att konventionsstaterna sörjer för att personer med funktionsnedsättning är delaktiga i sina gemenskaper. **Deltagandet och delaktigheten för personer med funktionsnedsättning ska stödjas på ett sådant sätt som deras funktionsförmåga, bästa intresse, ålder och livssituation förutsätter.**

Syftet enligt 2 *punkten* hänger samman med 1 punkten. Genom service enligt förslaget förebygger och undanröjer man hinder som begränsar möjligheterna att uppnå likabehandling, delaktighet och deltagande i samhället för personer med funktionsnedsättning. Syftet är att i förhand och planerat på olika sätt undanröja och förebygga sådana hinder för likabehandling som personer med funktionsnedsättning stöter på. De hinder som personer med funktionsnedsättning möter på grund av sitt funktionshinder är sådana som personer utan funktionsnedsättning inte har. De hinder som personer med funktionsnedsättning av olika slag möter kan också avvika till och med mycket från varandra. Den föreslagna särskilda servicen är sådan som andra inte behöver, **men som är nödvändig för en person med funktionsnedsättning.**

Med undanröjande av hinder avses t.ex. tillgänglighet. Tillgänglighet enligt artikel 9 i funktionshinderkonventionen avser många aspekter i den fysiska miljön och tillgången på information och kommunikation för personer med funktionsnedsättning. Tillgänglighet är en princip som genomsyrar konventionen. Allmän

tillgänglighet för att trygga delaktigheten och deltagandet för personer med funktionsnedsättning räcker dock inte alltid, utan därutöver behövs särskild service i anslutning till de individuella behoven hos personen med funktionsnedsättning till följd av funktionshindren.

I 3 punkten anges som utgångspunkt för ordnandet av service enligt den föreslagna lagen att servicen ska stödja ett självständigt **liv** för personer med funktionsnedsättning och främja deras självbestämmanderätt. Lagens syfte är att stödja personer med funktionsnedsättning så, att de på bästa möjliga sätt kan utnyttja sina resurser, förmågor, färdigheter och kunskaper. Ett självständigt **liv** kan definieras **åtminstone** som att agera och klara sig på eget initiativ, vilket innebär att en person gör saker och ting själv, **styrd av sin egen vilja och** utan hjälp av utomstående. Med självständigt **liv** avses också en persons förmåga att klara det dagliga livet med assistans eller stöd med hjälp av anpassningar och service. De egna åsikterna, **viljeytringarna** och målen för en person med funktionsnedsättning ska i så stor utsträckning som möjligt styra verksamheten. Personen med funktionsnedsättning ska vid behov få hjälp och stöd i att uttrycka sina egna åsikter och mål.

Självbestämmanderätten kan anses utgöra en del av Finlands system för de grundläggande rättigheterna som en del av rätten till personlig frihet, integritet och säkerhet. Enligt förarbetena till reformen av de grundläggande rättigheterna är den personliga friheten till sin karaktär en allmän grundläggande rättighet som skyddar såväl människans fysiska frihet som hennes viljas frihet och självbestämmanderätt. Enligt regeringens proposition om reformen av de grundläggande fri- och rättigheterna utgör individens självbestämmanderätt, det vill säga rätten att bestämma över sig själv och sitt handlande, grunden för utövningen av många andra friheter och rättigheter. Självbestämmanderätten hör också nära samman med skyddet för privatlivet i 10 § i grundlagen. Även andra aktörer är skyldiga att respektera individens eller gruppens självbestämmanderätt. Självbestämmanderätten är en av de bärande principerna i **artikel 3i funktionshinderkonventionen. Den förutsätter att den egna viljan och åsikterna hos en person med funktionsnedsättning utreds och beaktas under alla skeden i klientprocessen, även vid val av sättet att tillhandahålla servicen och uppföljning av servicens genomförande. I självbestämmanderätten ingår friheten att göra sina egna val. Delaktighet kan inte förverkligas utan självbestämmanderätt.** I lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården finns det bestämmelser om självbestämmanderätt och hörande av personer i speciella situationer.

Enligt 4 punkten är syftet med lagen att tillförsäkra personer med funktionsnedsättning tillräcklig service av god kvalitet enligt deras individuella behov **och intressen**. Begreppet service i förslaget omfattar i vid bemärkelse även sådant ekonomiskt stöd som avses i den nuvarande funktionshinderlagstiftningen samt det stöd som fås med hjälp av redskap och tekniska lösningar. Socialvårdslagens viktigaste syften är att

främja en jämlik tillgång till socialvård, att flytta tyngdpunkten inom socialvården till främjande av välfärden och tidigt stöd, stärka klientorienteringen och den övergripande karaktären i tillfredsställandet av klienternas behov samt att trygga tillgången till stöd i människornas egen omvärld och egna närmiljöer. Samma mål gäller också för den föreslagna lagen. Dessutom bör det beaktas att man genom funktionshinderservicen möter behov av hjälp och stöd på grund av ett långvarigt, ofta livslångt eller flera decennier långt, funktionshinder till följd av en funktionsnedsättning eller sjukdom. Detta förutsätter beständighet av tjänsterna, om inte det ligger i klientens intresse att ändra på dem. **Serviceens kontinuitet och personalens varaktighet är av speciellt stor vikt när en person med funktionsnedsättning är helt beroende av den hjälp och stöd som han eller hon får och när personen inte kommunicerar via tal och det tar tid att hitta ett gemensamt interaktionssätt och förtroende.**

I 4 § i socialvårdslagen listas olika omständigheter till vilka hänsyn ska tas när klientens intresse bedöms. Bedömningen är att om de val som görs främjar de i paragrafen nämnda omständigheterna tillgodoses också klientens intressen. Dessa omständigheter är t.ex. följande: klientens och hans eller hennes närståendes välfärd samt nära och fortlöpande människorelationer, stärkandet av klientens förmåga att klara sig självständigt och agera på eget initiativ rätt och tillräckligt stöd vid rätt tidpunkt, möjlighet att delta i och påverka sina egna ärenden, beaktande av den språkliga, kulturella och religiösa bakgrunden, utbildning, arbetsliv samt annan verksamhet som främjar delaktighet, klientrelationens förtroelighet och samverkan med klienten. Enligt paragrafen ska särskild uppmärksamhet ägnas åt att tillgodose de klienters intressen som behöver särskilt stöd.

Intresset för en person med funktionsnedsättning ska bedömas i förhållande till personens funktionsförmåga och livssituation samt förhållanden som helhet. Vid bedömning av vad som ligger i intresset för en person med funktionsnedsättning ska hänsyn även tas till personens egen syn på vilka alternativ och tillvägagångssätt som bäst stöder förverkligandet av hans eller hennes intresse. Vid behov ska hänsyn dessutom tas till vad familjen eller någon annan närstående person till personen med funktionsnedsättning anser.

Enligt 5 § i socialvårdslagen ska det vid bedömning av barnets intresse läggas särskild vikt vid att åtgärdsalternativen bäst tryggar en balanserad utveckling och välfärd för barnet, barnets möjlighet att få förståelse samt omsorg enligt ålder och utvecklingsfas, en trygg uppväxtmiljö och såväl fysisk som psykisk integritet samt barnets självständighetsprocess och växande till att känna ansvar.

Vid bedömningen av huruvida servicen är tillräcklig och lämplig ska det också beaktas att servicen till sitt **innehåll** motsvarar personens behov enligt ålder och livs-skede. **Exempelvis vid bedömning av tillräckligheten och lämpligheten av servicen för barn och unga ska de behov som hör samman med växandet, utvecklingen och självständighetsprocessen beaktas.**

Kriterierna för beviljande av service enligt den föreslagna lagen ska utöver den allmänna bestämmelsen om tillämpningsområdet bestämmas särskilt för varje form av stöd. Vid utredandet av servicebehovet och utarbetandet av en klientplan ska personens individuella behov av hjälp och stöd på grund av hans eller hennes funktionshinder **och omvärld samt närmiljö** utredas, och på basis av dem **tillsammans med klienten** planeras en helhet av service som till innehåll och omfattning möter behoven **och stöder klientens styrkor**. Servicen genomförs på basis av en bedömning av servicebehovet som görs i samarbete med klienten och vid behov med hans eller hennes närstående. Vid bedömningen och utarbetandet av klientplanen ska dessutom utöver en yrkesutbildad person inom socialvården experter inom andra förvaltningsområden delta på det sätt som det föreskrivs i 41 § i socialvårdslagen, som gäller sektorsövergripande samarbete. Detta motsvarar i huvudsak de åtgärder som genomförs med stöd av 3 a § 1 och 2 mom. i nuvarande handikappservicelagen liksom även utarbetandet av ett specialomsorgsprogram enligt 34 § i specialomsorgslagen.

Både den som anordnar och den som producerar servicen ska följa upp att servicens innehåll och kvalitet är förenliga med personens servicebehov och intressen. Om servicen inte förverkligas på planerat sätt eller om det sker ändringar i personens behov av hjälp och stöd, ska man skyndsamt reagera på detta. I den mån det är möjligt ska man i god tid förbereda sig inför olika förändrings-skeden i livet, **t.ex. skolstart inom eller avslutande av grundläggande utbildning, studiestart, övergång till arbetslivet och flytt från barndomshemmet. Välbefinnandet och orken hos en vuxen som bor tillsammans med ett barn, en ung person eller en närstående med funktionsnedsättning ska följas upp och ändringarna i behovet av hjälp och stöd förutses.** I synnerhet när en person med funktionsnedsättning är helt beroende av servicen ska man också bereda sig på problemsituationer och säkerställa att hjälpen och stödet fås utan avbrott.

Enligt 4 § i klientlagen har en klient rätt till socialvård av god kvalitet av den som producerar socialvården. Klienten ska bemötas så att hans eller hennes människovärde inte kränks och så att hans eller hennes övertygelse och integritet respekteras. Då tjänsterna tillhandahålls och utvecklas ska särskild vikt fästas vid klienternas behov och önskemål. Tjänsterna **bör** vara klientorienterade, säkra och ändamålsenligt genomförda. Klientssäkerheten och tjänsternas kvalitet tryggas också genom att man sörjer för tjänsternas kontinuitet vid eventuella kriser och störningar.

Tjänstekvaliteten omfattar också ändamålsenliga, tillgängliga och säkra lokaler **samt** övriga verksamhetsmiljöer. Enligt 30 § i socialvårdslagen ska de lokaler för socialservice som står till klienternas förfogande stödja klienternas sociala interaktion. Vid planeringen och användningen av lokaler ska klienternas individuella behov och förutsättningar, tillgängligheten och skyddet för privatlivet samt datasäkerheten beaktas.

Lokalernas tillräcklighet och ändamålsenlighet bestäms alltid enligt den service som tillhandahålls i tjänstenheten och med beaktande av klienternas behov. Tillräckligheten och ändamålsenligheten ska bedömas i varje enskilt fall. Till exempel vid produktion av socialservice dygnet runt betonas följande krav: lokalerna ska vara tillräckligt dimensionerade med beaktande av att boendet är individuellt anpassat och med hänsyn till privatlivet, säkerheten, kvaliteten, det att lokalerna utnyttjas flexibelt samt personalens arbete.

Också det att personalen är tillräcklig och kunnig **samt personalstrukturen** är den del av tjänstekvaliteten. Vid genomförandet av tjänsterna ska det finnas den personal som verksamheten förutsätter. Personalen ska vara tillräcklig med beaktande av **antalet klienter och klienternas individuella** behov av hjälp, stöd och service, **variationen i dessa under olika tider på dygnet och andra ändringar i dessa.**

Kraven på personalen bestäms enligt de tjänster tillhandahålls vid en verksamhetsenhet, klienternas behov och verksamheten vid enheten, dock så att det finns ett tillräckligt antal yrkesutbildade personer inom social- och hälsovården dygnet runt vid verksamhetsenheten. Ju mer omfattande och krävande tjänst det är fråga om, desto högre krav ställs det på personalens antal och yrkeskompetens **samt på personalstrukturen**. Detta ska beaktas t.ex. i fråga om personalen vid enheter som tillhandahåller socialtjänster dygnet runt. Behovet av antal anställda kan naturligtvis öka, om det t.ex. sker ändringar i klienternas behov av hjälp och stöd. Om klienten behöver hjälp och stöd oberoende av tiden på dygnet, ska det säkerställas att det finns tillräcklig personal dygnet runt. **Exempelvis i personaldimensioneringen inom boendetjänsterna ska möjligheterna för en person med funktionsnedsättning att röra sig utanför hemmet, uträtta ärenden och ha fritidsaktiviteter beaktas.**

Utöver personalantalet ska uppmärksamhet även fästas vid personalens kunnande för att kunna tillgodose personernas individuella behov av hjälp och stöd på det sätt som behoven förutsätter. Bestämmelser om personalen finns i lagen om yrkesutbildade personer inom socialvården (817/2015) och i lagen om yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården (559/1994).

När det gäller funktionshindersservice är det väsentliga hur servicen uppfyller lagens syfte. Högklassig service är *flexibel* på det sättet att den möjliggör att personen med

funktionsnedsättning har en normal livsföring och möjlighet till deltagande i olika livsområden och olika livssituationer. Utgångspunkten i genomförandet av servicen ska vara klientens **individuella** behov **samt klientens vilja och preferenser på det sätt som funktionshinderkonventionen förutsätter**. I enlighet med syftena för ordnandet av funktionshinderservicen ska högklassig service också möjliggöra självbestämmanderätt för personen med funktionsnedsättning i hans eller hennes vanliga sysslor. Personen med funktionsnedsättning ska t.ex. kunna välja var hon eller han använder sådan service som beviljats för fritiden. Till servicens högklassighet anknyter också det att servicen inte äventyrar klientens säkerhet. Till exempel ska service för rörligheten ordnas så att den inte medför fara för olycka för klienten. Rätten till privatliv och hemfrid för en person med funktionsnedsättning ska respekteras. Till exempel ska boendeservice genomföras så att dessa grundrättigheter inte äventyras. Servicen ska vara kontinuerlig och förutsebar så att personen med funktionsnedsättning inte ska bli osäker på huruvida hon eller han ska klara sig i olika situationer.

Service för barn och unga med funktionsnedsättning ska till alla delar förverkliga den föreslagna lagens syfte. I samband med service för barn och unga ska man dessutom beakta de särskilda behov som följer av barnets och den unga personens sårbarhet och utveckling. I samband med service för barn och unga med funktionsnedsättning betyder kvalitet bl.a. att servicen också tryggar rätten till en trygg uppväxtmiljö, en harmonisk och mångsidig utveckling samt rätten att bo med sin familj. Servicen ska främja sådan delaktighet, förmåga att klara sig självständigt och självbestämmanderätt som hör till åldern och utvecklingsnivån för barnet eller den unga personen med funktionsnedsättning. Med barn avses i enlighet med 3 § 4 punkten i socialvårdslagen den som är under 18 år och med ung person i enlighet med 3 § 5 punkten i den lagen den som är 18–24 år.

Vid bedömningen av tillräckligheten och kvaliteten hos service för barn ska kraven enligt de allmänna principerna i artikel 5, 6 **och 30** i konventionen om barnets rättigheter samt de allmänna principerna i artikel 3, **principerna om flickor med funktionsnedsättning i artikel 6 och principerna om barn med funktionsnedsättning i artikel 7** i FN:s funktionshinderkonvention beaktas. Rätt service i ett tillräckligt tidigt skede skapar en grund för välmående för barnet och en möjlighet till likabehandling. **Genom att prioritera barnets bästa och beakta barnets åsikt på det sätt som hans eller hennes ålder och utvecklingsfas förutsätter i beslut som gäller ett barn med funktionsnedsättning konkretiseras funktionshinderkonventionen i praktiken**. Enligt artikel 23 i konventionen om barnets rättigheter ska ett barn med funktionsnedsättning få åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som säkerställer värdighet, främjar självförtroende och möjliggör barnets aktiva deltagande i samhället. Artikel 30 i funktionsnedsättningskonventionen förutsätter bl.a. att konventionssta-

terna vidtar alla ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att barn med funktionsnedsättning har lika möjligheter som andra barn att delta i lek, rekreation, fritidsverksamhet och idrott, däribland inom utbildningssystemet.

3 §. Medbestämmande för personer med funktionsnedsättning och stödjande av delaktighet. Bestämmelserna om tillhandahållande av service i 4 kap. i socialvårdslagen ska alltid tillämpas också på personer med funktionsnedsättning. Med bestämmelserna om medbestämmande och stödjande av delaktighet för personer med funktionsnedsättning understryks vid sidan om socialvårdslagens bestämmelser som gäller alla klienter inom socialvården vikten i det att personen med funktionsnedsättning **medverkar och deltar** i bedömningen av servicebehovet **samt** definitionen av lämpliga tjänster **och sättet att tillhandahålla dessa. Utgångspunkten för bedömning av servicebehovet, liksom för hela klientprocessen, är att processerna genomförs tillsammans med personen med funktionsnedsättning.** Därtill förs i bestämmelserna fram andra sådana faktorer vars genomförande det ska söras för, så att personer med funktionsnedsättning ska ha **faktiska** möjligheter till att bli hörda, till medbestämmande och delaktighet i klientprocessens alla skeden.

En förtrolig relation och god växelverkan mellan den som använder servicen och den som producerar servicen spelar en central roll för en lyckad klientprocess. För att servicen i praktiken ska kunna tillhandahållas på ett verkningsfullt sätt som respekterar personens egna val **och på ett sätt som är förenligt med personens intresse**, ska han eller hon kunna **vara delaktig, med andra ord** ha möjlighet att **delta i och påverka också processen för tillhandahållande samt utvärderingen och bedömningen av genomförandet.** Servicen ska följas upp och utvärderas för att helheten av service vid behov ska kunna ändras så att den bättre möter klientens behov. **I den klientplan som utarbetas med personen med funktionsnedsättning ska det antecknas hur servicens genomförande följs upp. Tjänsteanordnaren** ska säkerställa möjligheterna för personer med funktionsnedsättning att delta i planeringen av genomförandet av tjänsterna och i uppföljningen av genomförandet. Detta ska också säkerställas när **välståndsområdet inte själv** producerar tjänsterna. **Tjänsteanordnaren ska på det sätt som behovet och situationen kräver ingripa i problem i genomförandet av servicen för att klientens tjänster ska genomföras i enlighet med beslutet och klientplanen.**

Bestämmelserna i *1 mom.* gäller medbestämmande för personer med funktionsnedsättning i bedömningen av servicebehovet och planeringen av service, tillhandahållandet och uppföljningen. Alla faser i serviceprocessen bör genomföras **tillsammans** med klienten och i de fall som avses i 9 och 10 § i socialvårdslagen med hans eller hennes lagliga företrädare, en anhörig eller någon annan närstående person. Målet **är**

en sådan helhet av service som tillgodoser klientens individuella behov och intressen. En viktig förutsättning för uppnåendet av detta mål är att personer med funktionsnedsättning deltar, vid behov med stöd för sitt deltagande.

I 2 mom. föreslås hänvisningsbestämmelser till klientlagen om klientens rätt att få en utredning om åtgärdsalternativen samt om klientens självbestämmanderätt och medbestämmande. Enligt 5 § i klientlagen ska socialvårdspersonalen för kunden utreda hans eller hennes rättigheter och skyldigheter samt olika alternativ och deras verkningar liksom också andra omständigheter som är av betydelse för klientens sak. Redogörelsen ska ges så att klienten tillräckligt väl förstår dess innehåll och betydelse. Om socialvårdspersonalen inte behärskar det språk som klienten använder eller om klienten på grund av en sinnesdefekt eller talsvårigheter eller av någon annan orsak inte kan göra sig förstådd, ska så långt möjligt tolkning ordnas och en tolk skaffas. Om det är fråga om ett ärende som kan inledas av en myndighet, ska tolkning och översättning ombesörjas på det sätt som bestäms i 26 § i förvaltningslagen. Om klientens rätt att få en utredning om åtgärdsalternativen finns bestämmelser också i socialvårdslagen. Att utreda olika alternativ och skaffa sig en helhetsbild av servicen förutsätter i framtiden mera kunskap och kunnande av klienten, eftersom personens egna val har större betydelse än tidigare för genomförandet av klientens service. När det gäller personer med funktionsnedsättning innebär detta också att det ska finnas tillräckligt med stöd för att göra val och att det ska säkerställas att det finns information tillgänglig.

Principerna om självbestämmanderätt och medbestämmande enligt 8 § i klientlagen och främjandet av dessa rättigheter utgör alltid utgångspunkten för genomförandet av socialvård. För att en person med funktionsnedsättning ska kunna förverkliga sin självbestämmanderätt och delta i planeringen och genomförandet av servicen, behöver han eller hon kanske t.ex. hjälp och stöd i att bilda och uttrycka sin åsikt.

Bestämmelserna i 9 § i klientlagen gäller utredning av myndiga klienters vilja i de fall där de på grund av sjukdom eller av någon annan motsvarande orsak inte kan delta i och påverka planeringen och genomförandet av de tjänster som tillhandahålls dem eller inte kan förstå föreslagna alternativa lösningar eller beslutens verkningar. Bestämmelser om minderåriga klienters ställning finns i 10 § i samma lag. En minderårig klientens önskemål och åsikt ska utredas och beaktas på det sätt som klientens ålder och utvecklingsfas förutsätter. I första hand ska det minderåriga barnets intresse beaktas.

Bestämmelserna i socialvårdslagen preciserar ovannämnda bestämmelser. Enligt 36 § 4 mom. i socialvårdslagen ska bedömningen av servicebehovet göras i den omfattning som klientens livssituation kräver i samarbete med klienten och vid behov med klientens anhöriga och närstående personer samt andra aktörer. Det ska redogöras för klienten vilka hans eller hennes rättigheter och skyldigheter enligt den allmänna

lagstiftningen eller speciallagstiftningen är, samt för de olika alternativen vid tillhandahållandet av tjänster och deras effekter liksom också för andra omständigheter som är av betydelse för klientens ärende. Utredningen ska ges så att klienten i tillräcklig utsträckning förstår dess innehåll och betydelse. I 36 § i socialvårdslagen föreslås preciseringar i fråga om personer med funktionsnedsättning.

I 39 § i socialvårdslagen finns det bestämmelser om att klientens egen syn och åsikt ska beaktas och antecknas när klientplanen utarbetas. I 41 § i socialvårdslagen finns det bestämmelser om sektorsövergripande samarbete. För att klientorienteringen och personens intresse ska förverkligas, ska den yrkesutbildade person inom socialvården som ansvarar för utredandet av servicebehovet bedöma behovet hos personen med funktionsnedsättning för både service enligt socialvårdslagen och särskild service enligt den föreslagna lagen **tillsammans** med personen med funktionsnedsättning.

i 3 mom. preciseras bestämmelserna i klientlagen och socialvårdslagen. Enligt momentet ska medbestämmandet för personer med funktionsnedsättning stödjas på det sätt som deras **bästa intresse**, funktionsförmåga, ålder och livssituation förutsätter. Stödet tryggar möjligheterna att delta i processen på lika villkor trots ett funktionshinder till följd av funktionsnedsättning eller sjukdom. Personer med funktionsnedsättning ska i enlighet med definitionerna av kommunikation i artikel 2 i funktionshinderkonventionen ha rätt att i sitt eget ärende använda sitt eget språk samt olika kommunikationsmedel som stöder och ersätter talet. Faktiskt medbestämmande för personer med funktionsnedsättning förutsätter att de får tillräckligt med information, har tillgång till de medel som behövs för interaktiv kommunikation och vid behov får stöd för att bilda sig egna åsikter och uttrycka sina önskemål. **Deltagandet och delaktigheten för personer med funktionsnedsättning ska stödjas på ett sådant sätt som deras bästa intresse, funktionsförmåga, ålder och livssituation förutsätter. Om klientens rätt att få stöd i att fatta beslut som del av tränings- och stödtjänsterna föreskrivs i x § i denna lag.**

Medbestämmande och delaktighet för personer med funktionsnedsättning ska främjas på många olika sätt. Klientbesök och redogörelser eller utredningar för bedömningen av servicebehovet och servicen ska ordnas på en tillgänglig plats som också i övrigt lämpar sig för personen med funktionsnedsättning, och deltagandet i diskussionen ska göras på lätt som möjligt. Personens ålder och livssituation samt det språk och de kommunikationsmedel som han eller hon använder inverkar på vilket stöd personen behöver. En person som saknar ett stödnät av närstående kan behöva mera stöd. En ung person med funktionsnedsättning som håller på att bli självständig kan behöva stöd för bildandet av en egen självständig åsikt och för att göra egna val.

En persons livssituation omfattar alla de faktorer som har en central ställning i personens dagliga liv. En sådan faktor är personens språkliga och kulturella bakgrund. Delaktigheten och deltagandet för en person med funktionsnedsättning ska stödas på det sätt som hans eller hennes språkliga och kulturella bakgrund förutsätter. Detta har betydelse bl.a. när det gäller att stödja delaktighet och deltagande för svenskspråkiga, samiska och teckenspråkiga personer med funktionsnedsättning **samt personer med funktionsnedsättning med romsk bakgrund. Också personens levnadsförhållanden och sociala situation ska beaktas.**

En person med funktionsnedsättning ska få använda ett sådant språk och ett sådant kommunikationssätt som lämpar sig för honom eller henne och ska vid behov få stöd för att få information, bilda sig en egen åsikt och uttrycka den samt för att göra sin egen vilja gällande. På det sättet är det möjligt att få reda på personens egen vilja. **Tjänsteordnaren** ska säkerställa att interaktionen förverkligas på så vis att alla parter i klientprocessen förstår varandra och kan kommunicera med varandra. Det här är speciellt viktigt när det är fråga om personer som inte har förmåga att tänka konceptuellt eller som inte utan stöd kan avgöra frågor som rör deras service.

Klientprocessen ska genomföras så att självbestämmanderätten förverkligas också i fråga om de som har speciellt svårt att uttrycka sin vilja och sina behov. I 5 § 3 i lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården föreskrivs det hur klientens medbestämmande ska tryggas i situationer där klienten och personalen saknar gemensamt språk eller klienten på grund av en sinnesdefekt eller ett talfel eller av någon annan orsak inte kan göra sig förstådd. I dessa situationer ska det sörjas för att personen får en tillräcklig uppfattning om innehållet i och betydelsen av sitt ärende och kan uttrycka sin åsikt. Om det inte är möjligt att tillkalla tolk, ska man se till att förståelsen tryggas på andra sätt. Bestämmelser om Folkpensionsanstaltens skyldighet att ordna tolkningstjänst för personer med hörselnedsättning, personer med synhörselnedsättning syn- och hörselnedsättning och personer med talnedsättning finns i lagen om tolkningstjänst. Vid behov ska myndigheten sörja för tolkning så som förvaltningslagen förutsätter.

Syftet med *4 mom.* är att trygga medbestämmanderätten för barn och unga personer med funktionsnedsättning inom socialvården i enlighet med deras ålder och **utvecklingsfas** och med beaktande av personens språk, **kulturella bakgrund** och kommunikationssätt. Förpliktelsen är starkare än den skyldighet att höra som gäller enligt förvaltningslagen. När behovet av socialvård för barn och unga personer bedöms, vid beslut som gäller ett barn eller en ung person samt när socialvård tillhandahålls ska det enligt 32 § i socialvårdslagen läggas särskild vikt vid barnets och den unga personens åsikter och önskemål. Barnet och den unga personen ska ges möjlighet att med hänsyn till ålder och **utvecklingsfas** få information om ett ärende som gäller honom eller henne och att lägga fram sin åsikt och sitt önskemål.

Barn och unga personer med funktionsnedsättning löper risk att bli utomstående när målen med deras eget liv och behoven utreds samt när servicen planeras, tillhandahålls och utvärderas. Risken är speciellt stor när ett barns eller en ung persons kognitiva färdigheter utvecklas ojämnt eller långsammare än hos andra jämnåriga eller om barnet eller den unga personen är mera beroende av en annan persons hjälp än vad åldersnivån antyder. Risken är stor också när barnet eller den unga personen inte har ett fungerade kommunikationssätt, eller när den person som ansvarar för planeringen och genomförandet av servicen inte behärskar det språk och **de kommunikationsmedel** som barnet eller den unga personen använder. Därför kräver stödandet av medbestämmandet för barn och unga med funktionsnedsättning särskild uppmärksamhet och aktiva åtgärder av **tjänsteanordnaren** och de andra myndigheter som sköter deras ärenden och av andra aktörer.

Enligt 6 § 3 mom. i grundlagen ska barn ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva. I praktiken har bestämmelsen ofta tolkats snävt. Avsikten är att den föreslagna bestämmelsen ska förändra praxis så att den motsvarar den nivå som förutsätts enligt FN:s konvention om barnets rättigheter och funktionsnedsättningskonventionen. Enligt artikel 12 i konventionen om barnets rättigheter har ett barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätt att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och **utvecklingsfas**. För detta ändamål ska barnet beredas möjlighet att höras i alla frågor som berör barnet. Barnets åsikter och deras betydelse ska bedömas från fall till fall. Alla barns åsikter ska utredas och beaktas på tillbörligt sätt. Bland annat av denna orsak anser kommittén för barnets rättigheter att artikel 12 kräver att också andra kommunikationssätt än språkliga erkänns och respekteras. Sådana kommunikationssätt är bl.a. lek, kroppsspråk, ansiktsuttryck samt ritning och målning, med hjälp av vilka redan mycket unga barn kan uttrycka sin uppfattningsförmåga, sina val och preferenser.

Enligt artikel 7.3 i funktionshinderkonventionen ska avtalsparterna säkerställa att barn med funktionsnedsättning har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem, varvid deras åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till deras ålder och mognad på lika villkor som för andra barn, och att de för att utöva denna rättighet erbjuds stöd anpassat till sin funktionsnedsättning och ålder. **Artikel 3 i funktionshinderkonventionen kräver att den fortlöpande utvecklingen av förmågorna hos barn med funktionsnedsättning och funktionshindrade barns rätt att bevara sin identitet respekteras. Exempelvis ska den i artikel 30 föreskrivna rätten till stöd för sin särskilda kulturella och språkliga identitet beaktas för personer som använder teckenspråk.**

Barn och unga med funktionsnedsättning ska ges möjlighet att använda ett språk som lämpar sig för dem och behövliga kommunikationsmetoder och kommunikationsmedel, som hjälper dem att uttrycka sina åsikter, och de ska få hjälp med användningen av dem. Åldern ensam kan inte avgöra betydelsen av ett barns eller en ungs åsikter, utan barnets och den ungs personens önskemål och åsikter ska bedömas på det sätt som **hans eller hennes utvecklingsfas** förutsätter. Barnets eller den ungs personens utvecklingsfas inverkar bl.a. på hur han eller hon ska informeras om något, så att han eller hon de facto förstår vad det är fråga om, eller hur barnet eller den ungs personen ska höras eller stödjas i interaktionen och uttryckandet av den egna åsikten. Det kan också vara av betydelse hur och i hurdan situation åsikten utreds. Barnet kanske uttrycker sin åsikt i en bekant miljö, när frågan utreds genom begrepp och uttrycksätt som är bekanta för barnet. På motsvarande sätt kan det vara så att när ett barn med funktionsnedsättning kommunicerar i en främmande miljö, kan det inte uttrycka sådant som det annars skulle kunna uttrycka. Därför ska särskilt barns åsikter utredas i en bekant vardagsmiljö.

4 §. Bedömning av servicebehovet och klientplan. Paragrafen innehåller hänvisningsbestämmelser till bestämmelserna i socialvårdslagen om bedömning av servicebehovet samt om klientplan och kontaktperson. Bedömning av servicebehovet hos en person med funktionsnedsättning ska göras och klientplanen utarbetas i enlighet med socialvårdslagen, särskilt med beaktande av skyldigheten till sektorsövergripande samarbete enligt 41 § i socialvårdslagen. I nuläget finns det separata bestämmelser om bedömning av servicebehovet för en person med funktionsnedsättning och om klientplan samt om specialomsorgsprogram i handikappservicelagen och specialomsorgslagen. Enligt 3 § 2 mom. i handikappservicelagen ska kommunen vid anordnande av service och stöd enligt lagen beakta klientens individuella hjälpbehov. **Enligt 8 § i lagen om klientens ställning och rättigheter inom socialvården ska dessutom i första hand klientens önskemål och åsikt beaktas och klientens självbestämmanderätt respekteras, och klientens sak ska behandlas och avgöras med hänsyn i första hand till klientens intresse.**

i 1 mom. hänvisas det i fråga om bedömning av servicebehovet för personer med funktionsnedsättning till 36 och 37 § i socialvårdslagen. Bedömningen av servicebehovet utgör en central och integrerad del av planeringen och genomförandet av servicen samt bildandet av den helhet som servicen bildar. En omsorgsfull bedömning är en förutsättning för att det ska ordnas **service av hög kvalitet som är förenlig med klientens individuella behov och intressen**. Enbart en diagnos eller ett funktionshinder räcker inte till för att beskriva personens funktionsförmåga eller servicebehov, utan **på dessa** inverkar även personens **och hans eller hennes familjs** livssituation, levnadsförhållanden, omvärld och närmiljö, **hälsotillstånd samt språkliga och kulturella bakgrund**. Vid bedömningen av servicebehovet ska bestämmelserna om lagens

syfte, som genomsyrar den föreslagna lagen, samt lagens tillämpningsområde beaktas.

I socialvårdslagen föreskrivs det närmare om innehållet i bedömningen av servicebehovet hos personer med funktionsnedsättning, och om förfarandet samt om de tidsfrister inom vilka bedömningen ska inledas och slutföras. Enligt 36 § 5 mom. i socialvårdslagen ska den person som ansvarar för att bedömningen görs ha en sådan lämplig behörighet som avses i lagen om behörighetsvillkoren för yrkesutbildad personal inom socialvården, om inte något annat föreskrivs någon annanstans i lag. Bestämmelser om behörighetskraven finns numera i lagen om yrkesutbildade personer inom socialvården (817/2015). Bedömningen av servicebehovet ska bygga på tillräcklig sakkunskap och kompetens **framför allt om frågor kring funktionsnedsättning**. Den yrkesutbildade person inom socialvården som ansvarar för bedömningen ska vid behov vända sig till andra myndigheter för att anlita specialkompetens **och multidisciplinärt stöd** som behövs vid bedömningen av behovet av särskild service. I fråga om klientens medbestämmande i bedömningen av servicebehovet **ska** dessutom **det som föreskrivs** i 3 § i lagförslaget beaktas.

När det gäller barn och unga ska bestämmelsen i 36 § 5 mom. i socialvårdslagen, om att för bedömningen av servicebehovet hos barn och andra personer som behöver särskilt stöd ansvarar en socialarbetare i tjänsteförhållande, beaktas. I **enlighet med** 3 § i socialvårdslagen är ett barn eller en 18–24-årig person med funktionsnedsättning i behov av särskilt stöd om barnet eller personen har särskilda svårigheter att söka och få behövliga social- och hälsotjänster på grund av kognitiv eller psykisk funktionsnedsättning eller sjukdom, missbruk av berusningsmedel, samtidigt behov av flera stöd eller på grund av någon annan motsvarande orsak, eller om barnets uppväxtförhållanden äventyrar eller inte tryggar barnets hälsa eller utveckling **eller om barnet eller den unga personen** genom sitt beteende äventyrar sin hälsa eller utveckling. I behov av särskilt stöd är t.ex. ett barn med funktionsnedsättning som behöver flera tjänster samtidigt eller som genom sitt beteende äventyrar sin hälsa eller utveckling. **I vissa situationer kan svåra kommunikationsproblem även leda till att barnet eller den unga personen är i behov av särskilt stöd, varvid** en socialarbetare i tjänsteförhållande ansvarar för bedömningen av servicebehovet hos barnet eller den unga personen.

Enligt 2 mom. finns det bestämmelser om utarbetande av en klientplan och om en egen kontaktperson i 39 och 42 § i socialvårdslagen. Utgångspunkten är att en klientplan enligt 39 § i socialvårdslagen ska utarbetas för personer med funktionsnedsättning som på grund av ett funktionshinder till följd av en funktionsnedsättning eller sjukdom behöver service enligt den nya speciallagen. Detta motsvarar den nuvarande

skyldigheten enligt handikappservicelagen att utarbeta en serviceplan och skyldigheten enligt specialomsorgslagen att utarbeta ett specialomsorgsprogram. En enda plan ska omfatta service enligt socialvårdslagen och den nya föreslagna och vid behov även service enligt andra lagar. I undantagsfall kan beslut om en enskild tjänst fattas redan på basis av bedömningen av servicebehovet. Detta kan ske i sådana situationer där en person med funktionsnedsättning medan serviceprocessen fortfarande pågår gör en ansökan om en serviceform som det är möjligt att fatta beslut om och som ligger i klientens intresse. En sådan enskild tjänst kan vara t.ex. färdtjänst. Om en person behöver flera olika tjänster, förutsätter beslutsfattande, genomförande och uppföljning enligt 39 § i socialvårdslagen alltid utarbetande av en klientplan.

Klientplanen skapar ingen rätt till servicen. Om rätten till servicen och rätten att få ett beslut om servicen föreskrivs särskilt.

Enligt 42 § i socialvårdslagen ska det för en klient inom socialvården utses en egen kontaktperson, om inte det för klienten utsetts en annan arbetstagare som ansvarar för servicen eller om utseendet av en egen kontaktperson av någon annan orsak [inte](#) är uppenbart onödigt. Den person som är egen kontaktperson har i uppgift att i enlighet med klientens behov och intresse främja genomförandet av 38 § 2 och 3 mom. samt vid behov utföra andra uppgifter som föreskrivs i lagen.

Också för ett barn eller en ung person med funktionsnedsättning ska utses en egen kontaktperson för den tid klientrelationen pågår. Om klienten är ett barn eller en ung person, ska den egna kontaktpersonen eller den arbetstagare som utför klientarbete tillsammans med den egna kontaktpersonen vara socialarbetare. Barnets eller den unga personens egen kontaktperson och en arbetstagare som ansvarar för barnets vård och fostran utanför hemmet ska samarbeta med barnet eller den unga personen med funktionsnedsättning och hans eller hennes föräldrar och vårdnadshavare.

Bestämmelsen innehåller också en hänvisning till att i fråga om det sektorsövergripande samarbetet vid bedömningen av servicebehovet och utarbetandet av klientplanen och i fråga om samordningen av servicen iakttas det som föreskrivs i 41 § i socialvårdslagen. För att bedöma servicebehovet, fatta beslut och tillhandahålla socialvård ska den myndighet inom socialvården som ansvarar för åtgärden se till att tillräcklig och tillräckligt mångsidig sakkunskap och kompetens med hänsyn till personens individuella behov finns att tillgå. Om bedömningen av personens behov och uppfyllandet av dem kräver service eller stödåtgärder av socialväsendet eller övriga myndigheter eller aktörer, ska dessa på begäran av den arbetstagare som ansvarar för åtgärden delta i bedömningen av personens servicebehov och i utarbetandet av en klientplan. På basis av klientens samtycke ska arbetstagaren enligt behov också kontakta olika sakkunniga och personens anhöriga och närstående.

Betydelsen av en bedömning av servicebehovet som görs i ett sektorsövergripande samarbete framhävs när det gäller barn och unga personer med funktionsnedsättning och andra personer med funktionsnedsättning som behöver omfattande och sektorsövergripande hjälp och stöd. Med en ändamålsenlig bedömning av servicebehovet och utarbetande av en klientplan **avser man säkerställa** att helheten av service motsvarar personens behov också t.ex. i fråga om rehabilitering och andra hälso- och sjukvårdstjänster samt småbarnspedagogik och grundläggande utbildning.

För personer med funktionsnedsättningen och särskilt när det gäller **barn och unga** med funktionsnedsättning är det viktigt att det i ett sektorsövergripande samarbete **vid behov** bedöms olika alternativ för ordnande av behövlig service och stödåtgärder. Socialarbetaren ska i ett så tidigt skede som möjligt kontakta andra myndigheter och aktörer t.ex. inom småbarnspedagogisk verksamhet eller undervisningsväsendet. Vid behov ska socialarbetaren **konsultera** experter inom barnskydd, psykologi eller medicin. Det bör också sörjas för barnets eller den unga personens **möjlighet att uttrycka sig själv genom att ordna stöd för kommunikationen och beslutsfattandet**. Om bedömningen av servicebehovet och ordnandet av service för ett barn eller en ung person **kräver sektorsövergripande kunnande, är erforderliga aktörer skyldiga att delta i processen**. För samarbetet med andra aktörer krävs samtycke från barnets eller den unga personens vårdnadshavare. Bestämmelser om utlämnande av klientuppgifter finns i klientlagen.

Betydelsen av sektorsövergripande samarbete framhävs också i 7 § i den nya lagen om småbarnspedagogik. Enligt den lagen ska kommunen vid anordnandet av småbarnspedagogik samarbeta med de instanser som ansvarar för undervisning, idrott och kultur, barnskydd och annan socialvård, rådgivningsverksamhet och övrig hälsovård samt andra behövliga aktörer. Enligt 7 § 2 mom. i den lagen tillämpas på ett barns rätt att få stödåtgärder och service inom social- och hälsovården till stöd för sin utveckling och sitt välbefinnande socialvårdslagen, lagen om service och stöd på grund av handikapp, lagen angående specialomsorger om utvecklingsstörda och hälso- och sjukvårdslagen och det som föreskrivs om social- och hälsovård någon annanstans i lag En anordnare eller producent av småbarnspedagogik ska vid behov samarbeta med dem som ansvarar för social- och hälsovården för att bedöma, planera och ge den stöd- och servicehelhet barnet behöver.

Samordning med annan service för klienten ska alltid göras när det behövs för att bilda en sådan helhet av service som tillgodoser klientens intresse. Klientens intresse bedöms på det sätt som föreskrivs i 4 och 5 § i socialvårdslagen.

5 §. Beslutsfattande och tillhandahållande av service. I paragrafen föreslås bestämmelser om beslutsfattandet, de faktorer som ska beaktas vid **ordnandet och producerandet** av servicen och om tillhandahållandet av service för barn och unga med funktionsnedsättning.

Enligt *1 mom.* finns bestämmelser om det beslutsfattande som gäller servicen och om verkställigheten av besluten i 45 § i socialvårdslagen. Genom bestämmelsen preciseras bestämmelserna i förvaltningslagen och klientlagen. Enligt 45 § 1 mom. i socialvårdslagen har klienten rätt att få ett skriftligt beslut om ordnandet av socialservicen.

Med tanke på personens rättsskydd är det viktigt att få ett skriftligt beslut och behövliga anvisningar för sökande av ändring eller upplysning om besvärshöjning. **Speciellt med tanke på rättssäkerheten för en person med funktionsnedsättning är det viktigt att beakta att beslutet och andra handlingar som hör till ärendet är i ett format som är begripligt och faktisk tillgängligt för klienten.** Alla omständigheter som är väsentliga med tanke på ordnandet av servicen ska antecknas i ett sådant beslut av en tjänsteinnehavare i vilket ändring kan sökas. På det sättet kan förverkligandet av rättssäkerheten för en person med funktionsnedsättning säkerställas i ett sådant fall där en plan inte har utarbetats eller när dess innehåll är oklart.

FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning har i den allmänna kommentaren nr 5 över artikel 19 från 2017 betonat tillhandahållandet av processuella rättigheter för personer med funktionsnedsättning så att alla beslut som rör ett självständigt liv i samhällsgemenskapen kan överklagas. I sin allmänna kommentar framhäver kommittén även vikten av tillgången till rättssystemet (artikel 13).

Enligt 45 § 1 mom. i socialvårdslagen ska ett ärende som gäller brådskande åtgärder handläggas och beslutet fattas utan dröjsmål så att klientens rätt till nödvändig omsorg och försörjning inte äventyras. Enligt 45 § 2 mom. i socialvårdslagen ska beslutet i brådskande fall verkställas utan dröjsmål och i fall som inte är brådskande utan ogrundat dröjsmål.

När det gäller en person med funktionsnedsättning är det ofta fråga om beslutsfattande som gäller säkerställande av nödvändig omsorg, t.ex. när man beslutar om en servicehelhet som gäller boendet eller i vissa situationer, **t.ex. då en person med funktionsnedsättning hittar sysselsättning eller börjar studera**, om personlig assistans eller stöd för rörligheten. Besluten ska då fattas utan dröjsmål och det ska söras för att inte klientens rätt till nödvändig omsorg och tillräckliga social- och hälsovårdstjänster äventyras.

Enligt 45 § 2 mom. i socialvårdslagen ska beslutet alltid verkställas senast inom tre månader från det att ärendet inletts. Tiden kan vara längre än detta om utredningen av ärendet av något särskilt skäl kräver en längre handläggningstid eller om verkställigheten fördröjs av något annat särskilt skäl som hänger samman med klientens behov. Om servicen inte kan tillhandahållas inom den föreskrivna skäligen tiden, ska det fattas ett överklagbart beslut om avslag, som kan överklagas. Bestämmelsen har betydelse framför allt vid tillhandahållandet av service som stöder boendet. Vid verkställigheten av beslut gäller det dock alltid att se till att dröjsmål med verkställigheten inte äventyrar den nödvändiga omsorgen för personen. Bestämmelsen ger bättre skydd för verkställigheten av beslut enligt den föreslagna lagen än nuvarande 3 a § 3 mom. i handikappservicelagen, enligt vilket tidsfristen på tre månader för fattande av beslut börjar från ansökan men där tiden för verkställigheten av beslutet inte har föreskrivits.

Enligt 38 § 3 mom. i socialvårdslagen ska för personer vars stödbehov är bestående eller långvarigt stödet om möjligt ordnas så att servicens kontinuitet tryggas. **För att trygga kontinuiteten i funktionshinderservicen krävs långvariga beslut. Därför föreslås att det till 1 mom. i paragraf 5 tillfogas en bestämmelse om att utgångspunkten alltid ska vara ett beslut som är i kraft tills vidare. Funktionshinderservicen är nödvändig för personer med funktionsnedsättning. Dessutom är servicebehovet hos personer med funktionsnedsättning i regel långvarigt, ofta bestående och livslångt. Därför är det viktigt att personer med funktionsnedsättning kan lita på att beslutet är bestående. Beslut som är i kraft en viss tid kan fattas när detta är förenligt med intresset för personen med funktionsnedsättning och passar dennes individuella situation, t.ex. ett visst skede i livet. Service av tillfällig karaktär är t.ex. boendeträning eller handledning i färdigheter att röra sig som genomförs i form av träning eller stöd. Överlag ska målinriktad träning vara tidsbunden.**

Enligt riksdagens justitieombudsmans avgörande 28.10.2014 Dnr 5061/4/43 ska myndigheten, när det är fråga om sådan service i fråga om vilken behovet är kontinuerligt, fatta beslut om servicen så att beslutet är i kraft tills vidare.

I 2 mom. betonas skyldigheten att ordna och producera funktionshinderservicen på ett sådant sätt att personen får sådan hjälp, stöd och service som till alla delar möter de individuella behoven hos personen med funktionsnedsättning. Innehållet i, kvaliteten hos och omfattningen av hjälpen, stödet och servicen samt sättet att tillhandahålla dessa bildar en helhet, vars alla delområden ska genomföras i enlighet med klientens önskemål, behov och intressen på det sätt som föreskrivs i klientlagen och i socialvårdslagen.

Personens individuella behov som fastställts vid bedömningen av servicebehovet och utarbetandet av klientplanen samt den service som antecknats i klientplanen och **sättet att tillhandahålla servicen** ska beaktas vid fattandet av beslut som gäller funktionshindersservice. **Förutsättningen för beslut av hög kvalitet är en grundlig bedömning av servicebehovet och serviceplaneringsprocess som genomförs tillsammans med klienten.** Avvikelse från den helhet av service som antecknats i klientplanen ska **endast kunna göras av grundad anledning. Om behovet av hjälp eller stöd inte tillgodoses på det sätt som klienten har framfört under serviceplaneringsprocessen eller om det fattas ett beslut om servicens innehåll eller sättet att tillhandahålla servicen som skiljer sig från vad klienten har framfört, ska den motiverade anledningen till avvikelsen antecknas i beslutet.**

Också till socialvårdslagen föreslås en skyldighet att motivera beslut i sådana situationer där tjänsteinnehavarens beslut avviker från det som antecknats i klientplanen. Bestämmelser om detta föreslås i 45 § i socialvårdslagen som ändras till denna del.

Bestämmelsen betonar den betydelse som bedömningen av servicebehovet och klientplanen har och deras samband med beslutsfattandet och verkställigheten av beslut **samt den stora vikten av klientens delaktighet och egna val när beslut om klientens service och sättet att tillhandahålla den fattas.** Betydelsen av bedömningen av servicebehovet och klientplanen betonas särskilt när tjänsterna skaffas genom offentlig upphandling. **Tjänsteordnaren ska individuellt utreda servicebehovet hos varje person med funktionsnedsättning. Ett avtal mellan tjänsteordnaren och producenten kan inte definiera vilka tjänster som ges till klienten.**

Den föreslagna bestämmelsen betonar **tjänsteordnarens** och tjänsteproducenternas ansvar för tjänsternas innehåll och kvalitet **såväl i fråga om offentligt upphandlade köpta tjänster som tjänster som produceras på andra sätt.** Vid bedömning av intresset för personer med funktionsnedsättning ska 4 och 5 § i socialvårdslagen beaktas. Hänsyn ska i synnerhet tas till hur olika tillvägagångssätt och lösningar bäst tryggar klientens och hans eller hennes närståendes välfärd, stärkandet av klientens förmåga att klara sig självständigt och agera på eget initiativ samt nära och fortlöpande människorelationer, rätt och tillräckligt stöd vid rätt tidpunkt i förhållande till behoven, möjlighet att delta i och påverka sina egna ärenden samt den språkliga, kulturella och religiösa bakgrunden, **utbildning som motsvarar önskemål, anlag och andra färdigheter, en kanal till arbetslivet samt verksamhet som främjar delaktighet.**

Bestämmelsen understryker vikten av att de beslut som fattats utifrån bedömningen av servicebehovet och klientplanen också i praktiken ska verkställas och genomföras

så att servicen möter de individuella behov som slagits fast under klientprocessen, och att individens rättigheter tillgodoses oberoende av sättet för genomförandet av servicen och t.ex. oberoende av konkurrensutsättning. Betydelsen av klientens intresse accentueras när servicen och sättet att tillhandahålla den väljs.

Eftersom sättet att producera servicen har mycket stor betydelse för livet för en person med funktionsnedsättning föreslås att paragraf 39 i socialvårdslagen, som gäller klientplanen, kompletteras så att klientplanen ska innehålla klientens och vid behov en till klienten närstående persons förslag på sättet att tillhandahålla servicen som bäst möter klientens behov. Servicen ska tillhandahållas på det sätt som har antecknats i klientplanen, om det inte finns en motiverad anledning av avvika från planen.

Riksdagens justitieombudsman konstaterar i sitt avgörande 5086/2019 från den 19.9.2020: ”I detta sammanhang vill jag generellt understryka vikten av vård- och serviceplanen (e.d. klientplan) i planeringen, ordnandet och genomförandet av funktionshinderservice. Serviceplanen är en handlingsplan som myndigheten och klienten har utarbetat i ömsesidig växelverkan och som grundar sig på en bedömning av klientens servicebehov.”

Enligt 108 § i lagen om offentlig upphandling och koncession (1397/2016), nedan upphandlingslagen, **ska upphandlingsenheten beakta den lagstiftning som gäller tjänsten i fråga och användarnas behov. Bestämmelsen har formats för att trygga individuella, långvariga och regelbundna socialtjänster för dem som använder tjänsterna. Avtal ska utarbetas så att de tryggar tjänstens kontinuitet och inte har oskäligen eller oändamålsenliga följder för tjänsteanvändarna.** Detta kan t.ex. betyda det att när klientens behov kräver det ska upphandlingsavtal ingås så att de är i kraft tillsvidare och att det också i övrigt fästs uppmärksamhet vid deras varaktighet vid uppgörandet av anbudsfrågan och avtalsvillkoren.

På samma sätt ska det fästas uppmärksamhet vid avtalsvillkor genom vilka man söker för kontinuiteten hos servicen för enskilda klienter. Vid långvariga tjänster är också de avtalsvillkor betydelsefulla enligt vilka tjänstens kvalitet och innehåll bibehålls som sådana att de motsvarar klientens intresse. Klienten ska dock ha rätt att byta tjänsteleverantör när livssituationen förutsätter det.

Vid upphandling av social- och hälsovårdstjänster ska den upphandlande enheten beakta faktorer som har samband med tjänsternas kvalitet, kontinuitet, åtkomlighet, överkomlighet, tillgänglighet och omfattning, de olika användarkategoriernas särskilda behov, användarnas deltagande och ökade möjligheter till påverkan samt innovation.

Vid upphandling av social- och hälsovårdstjänster ska den upphandlande enheten, för att trygga individuella, långvariga och regelbundna vård- och socialtjänster för dem som använder tjänsterna, beakta användarnas särskilda behov och samråd med användarna på det sätt som **föreskrivs i förvaltningslagen (30.12.2003/1361)**.

110 § i upphandlingslagen möjliggör direktupphandling av social- och hälsovårdstjänster, om ordnande av anbudsförfarande eller byte av tjänsteleverantör skulle vara uppenbart oskäligt eller särskilt oändamålsenligt med hänsyn till tryggheten av ett för kunden betydande vård- eller klientförhållande. Syftet med bestämmelsen är att göra det möjligt att ta hänsyn till en enskild klients situation t.ex. då denne redan har förbindelser till en viss tjänsteleverantörs tjänster.

Riksdagens ekonomiutskott har i sitt betänkande (EkUB/2018 rd) i anslutning till medborgarinitiativet (MI 2/2008 rd) framhåvt att upphandlingslagstiftningen är procedurlagstiftning som föreskriver hur upphandling som ingår i lagens tillämpningsområde ska göras. Däremot föreskriver den inte vad som ska upphandlas eller till vilket pris och med vilken kvalitet. I betänkandets motivering framhålls vidare att den upphandlande enheten kan ställa vilka kvalitetskriterier den vill som absolut villkor för deltagande i anbudsförfrågan och att man vid valet av sättet att ordna tjänsterna alltid måste beakta den lagstiftning som tryggar rättigheterna för personerna med funktionsnedsättning och servicens kvalitet.

Ekonomiutskottet påminner också om att utöver att konkurrensupphandla enligt upphandlingslagen kan kommunen ordna funktionshindersservicen själv, köpa den av en utomstående tjänsteleverantör eller låta klienten själv välja tjänsteleverantör med hjälp av exempelvis kundsedel, personlig budgetering eller valfrihet.

Klientens individuella behov av hjälp och stöd och de åsikter och önskemål som klienten framför i fråga om sitt eget liv är centrala när det gäller att fastställa kvaliteten på servicen. Också personalens kompetens och expertis och behärskande av klientens språk och kommunikationsmetoder är viktiga för att man ska kunna svara på klienternas individuella behov. Servicens kvalitet med avseende på hur pass väl den når upp till de egna mål och ståndpunkter som klienten fört fram kan bedömas utifrån t.ex. auditering av verksamheten, klientrespons och klientenkäter samt klientjuryer. **Responsystem ska utföras på ett sådant sätt att alla klienter med olika funktionsnedsättningar har möjlighet att använda dem.**

Tillräcklig service ska finnas att tillgå vid behov under alla tider av dygnet oberoende av t.ex. personalstyrkan eller arbetspassen. Vid tillhandahållandet av service gäller

det också att se till att det sätt som valts för tillhandahållandet inte hindrar möjligheterna för personen med funktionsnedsättning att agera på eget initiativ, disponera sin tid eller ha socialt umgänge. Högsta förvaltningsdomstolen har i sitt årsboksavgörande HFD 2002:75 behandlat tillhandahållandet av boendeservice ur perspektivet för skydd för privatlivet. Enligt avgörandet ska vid bedömningen av vårdplatserna de allmänna boendekraven och de boendes grundläggande fri- och rättigheter, såsom integritetsskyddet, beaktas. För att de boende ska kunna bo på ett hemligt sätt förutsätts det enligt avgörandet att de har tillgång till ett eget rum. Oavsett boendeform är skydd för privatlivet en tryggad grundläggande rättighet för var och en.

Förvaltningsbesvär om socialvårdens beslut görs ofta i situationer där **tjänsteanordnaren** har **efter att tjänster anskaffats genom upphandling** beslutat om anskaffning av helhetsservice och ingått ett upphandlingsavtal med **en tjänsteproducent**. För att säkerställa klientens rättssäkerhet ska det då sörjas för att ett nytt individuellt beslut fattas, om tjänsternas innehåll eller någon annan faktor som anknyter till ordnandet avsevärt ändras från det tidigare. Då kan klienten vid behov genom ändringsökande låta pröva den tjänst som han eller hon får som resultat av prövningen och det, huruvida tjänsten motsvarar hans eller hennes behov.

Trots att klienten inte enligt rättspraxis har absolut rätt att få en tjänst ordnad just på det sätt som klienten vill, kan det i samband med ändringsökande också bedömas frågor som gäller förfarandet vid ordnandet av tjänsten såsom det huruvida den aktör som har ansvar för ordnandet på ett korrekt sätt har sört för hörandet av klienten, **sett till att utreda klientens behov av hjälp och stöd** och beaktat hans eller hennes önskemål och åsikter på det sätt som klientlagen förutsätter (HFD: 2017:95; JO 31.10.2006, Dnr 2928/0/04).

Sådana beslut som har gjorts i ett upphandlingsförfarande kan inverka så avsevärt på individuella beslut om socialvård, att i ändringsökande som gäller dessa individuella beslut kan de avgöranden som gjorts i upphandlingsförfarandet och som är betydelsefulla med tanke på bedömningen av ärendet bedömas. Avgöranden kan bli föremål för bedömning antingen så att av dem framgår sådan väsentlig information som inte uttryckligen har konstaterats i det individuella beslutet, eller så, att man kan se motstridigheter mellan upphandlingens innehåll eller servicenivå och det individuella beslutets innehåll. Högsta förvaltningsdomstolen ansåg i sitt avgörande HFD 29.4.2014 lig-gare 1447, att kommunen ska i enlighet med principen om god förvaltning när den sköter lagstadgade uppgifter enligt 8 § 2 mom. i handikappservicelagen fästa särskild uppmärksamhet vid säkerställandet av servicens kontinuitet. När beslut fattas för viss tid ska tjänsten således beviljas för tillräckligt lång tid och ett nytt beslut ska fattas i tillräckligt god tid innan det tidigare beslutets giltighetstid går ut.

De möjligheter som en person med funktionsnedsättning har att påverka planeringen, sättet att producera och tillhandahålla servicen samt långvariga och flexibla, yrkeskunnigt upprättade avtal mellan tjänsteordnaren och -producenten samt effektiv tillsyn tillsammans med långvariga individuella beslut skulle förbättra tilliten till servicens varaktighet och ge personer med funktionsnedsättning höjd livskvalitet och bättre rättssäkerhet.

Tjänsteordnaren ska se till att klientens självbestämmanderätt och delaktighet görs gällande på lika grunder i samband med servicen oavsett vem som tillhandahåller den eller på vilket sätt den tillhandahålls. **Klienten bör få det stöd som han eller hon behöver för att bilda och uttrycka sin åsikt i form av stöd i att fatta beslut som ingår i den träning och stöd som beviljas med stöd av x § i denna lag.**

Riksdagens justitieombudsman ansåg i sitt avgörande 12.12.2013 Dnr 3984/4/12 att det organ som ansvarar för socialvården i kommunen hade skyldighet att övervaka kvaliteten hos socialtjänster som skaffats från marknaden. Det kommunala organet och tjänsteinnehavarna underställde det hade skyldighet att vidta lämpliga åtgärder vid brister i servicens kvalitet eller om ordnandet av servicen äventyrade förverkligandet av de enskilda intressena hos klienterna. I avgörandet konstaterades det att "Kommunen ska när den ordnar sin tjänsteproduktion genom att köpa tjänster från en privat tjänsteproducent till alla delar försäkra sig om tjänsternas kvalitet och att de är lämpliga när tjänsterna tillhandahålls. En klient inom socialvården har alltid rätt att vända sig till den kommun som är tjänsteordnare, om det vid tillhandahållandet av tjänster sker ett fel eller om tjänsten inte kan tillhandahållas störningsfritt. Tjänstearangören och beställarkommunen ska på basis av responsen vidta de åtgärder som behövs för att rätta till eventuella fel." **I fortsättningen kommer detta ansvar att ligga hos det välfärdsområde som ansvarar för ordnandet.**

I 3 mom. **föreskrivs om tjänsteordnarens skyldighet att se till att de tjänster som ordnas för en person med funktionsnedsättning baserat på olika lagar bildar en sammanhållen helhet som förverkligar syftet med denna lag. Tjänsteordnaren ska dessutom sörja för stödtjänster för familjemedlemmar eller andra närstående personer till personen med funktionsnedsättning i de situationer där sådana tjänster är tätt knutna till stödet för personen med funktionsnedsättning. Till exempel flyttningsträning är en sådan tjänst.** Vid behov ska ett beslut om helheten av service enligt den föreslagna lagen fattas med iakttagande av det som föreskrivs i 46 § i socialvårdslagen.

I 46 § i socialvårdslagen föreskrivs det om beslut som syftar till att gemensamt trygga nödvändig omsorg och försörjning samt hälsa och utveckling för ett barn som behöver särskilt stöd eller någon annan klient som behöver särskilt stöd. När motsvarande be-

slut ska fattas om service enligt den föreslagna lagen ska hänsyn tas till såväl bedömningen av servicebehovet och klientplanen för en person med funktionsnedsättning, som till planerna för servicen inom hälso- och sjukvården, småbarnspedagogiken och den grundläggande utbildningen samt arbets- och näringsförvaltningen.

Utöver vad som föreskrivs om klientens och barnets intresse i 4 och 5 § i socialvårdslagen, ska vid tillhandahållandet av service för barn och unga personer med funktionsnedsättning deras ålder och utvecklingsfas, **språkliga och kulturella bakgrund samt kommunikationssätt**, åsikter, familjeförhållanden och övriga nära människorelationer samt delaktighet och möjlighet till verksamhet i den egna omvärlden och närmiljön beaktas. Servicen ska tillhandahållas så att den **i första hand** tryggar barnets eller den unga personens välfärd och utveckling **samt stöder hans eller hennes styrkor och resurser. Utöver detta ska servicen vid behov stödja hela familjens funktionsförmåga, delaktighet och ork.**

I 4 mom. föreslås det bestämmelser om hur det i fråga om barn och unga personer med funktionsnedsättning beaktas ålder och utvecklingsnivå, åsikter, familjeförhållanden och övriga nära människorelationer samt delaktighet och möjlighet till verksamhet i den egna omvärlden och närmiljön. Bestämmelser om utredande av åsikten hos ett barn eller en ung person och om stödjande av delaktigheten i serviceprocessen föreslås i 4 § 4 mom.

Helheten av service för barn med funktionsnedsättning ska också uppnå det syfte som föreskrivs i 1 § i vårdnadslagen, nämligen att vårdnaden om barn ska trygga en balanserad utveckling och välfärd för barnet enligt dess individuella behov och önskemål. Vårdnaden bör trygga positiva och nära människokontakter i synnerhet mellan barnet och föräldrarna. Barn ska ges en god vård och uppfostran samt ägnas en med hänsyn till barnets ålder och utvecklingsfas behövlig tillsyn och omsorg. Barnet bör såvitt möjligt ges en trygg och stimulerande uppväxtmiljö samt en utbildning som motsvarar dess anlag och önskemål. Barn ska uppfostras så att det får förståelse, trygghet och ömhet. Barnet får inte undertryckas, agas eller utsättas för annan kränkande behandling. Barnet bör stödjas och uppmuntras i sin utveckling till självständighet, ansvarsfullhet och vuxenhet. Allt detta ska beaktas också när det fattas beslut om service för barn med funktionsnedsättning och när servicen tillhandahålls. **Vid bedömning av servicebehoven hos ett barn med funktionsnedsättning och när beslut om nödvändig service fattas ska familjens situation som helhet och t.ex. föräldrarnas och syskonens stödbehov beaktas.**

Behoven hos ett barn eller en ung person med funktionsnedsättning varierar enligt ålder och utvecklingsfas. När det gäller ett litet barn är de tjänster viktigast som säkerställer hans eller hennes rätt och möjlighet att bo med sin egen familj. När barnet

växer får också de tjänster en viktig roll som gör det möjligt för barnet att bli självständigt och delta i gemenskapen och samhället.

Vid service för barn och unga personer med funktionsnedsättning ska hänsyn tas till hur servicen främjar människorelationer som är viktiga och trygga med tanke på barnets och den unga personens utveckling samt tryggar kontinuiteten i relationerna. Servicen ska ordnas så att den gör det möjligt för ett barn eller en ung person med funktionsnedsättning att bo med den egna familjen. Om ett barn eller en ung person med funktionsnedsättning inte bor med sin familj ska hans eller hennes rätt att umgås med och även i övrigt hålla kontakt med sina föräldrar, syskon och andra närstående personer tryggas. Avståndet till den plats där ett barn bor får inte bli ett hinder för kontakterna mellan barnet och de personer som står honom eller henne nära.

Barnets och den unga personens egen verksamhetsmiljö samt delaktighet och verksamhetsmöjligheter täcker också hans eller hennes språkliga och kulturella bakgrund. Således ska språket och den kulturella bakgrunden beaktas som en del av delaktigheten och verksamhetsmöjligheterna i den egna verksamhetsmiljön och då också vid tillhandahållandet av tjänster. **I 17 § i grundlagen finns bestämmelser om rätten till eget språk och egen kultur. Finsk- och svenskspråkiga har rätt att hos myndigheter i egen sak använda sitt eget språk. Samerna såsom urfolk samt romerna och andra grupper har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Bestämmelser om samernas rätt att använda samiska hos myndigheterna utfärdas genom lag. Rättigheterna för dem som använder teckenspråk samt dem som på grund av handikapp behöver tolknings- och översättningshjälp ska tryggas genom lag.**

Om barns språkliga rättigheter föreskrivs även i artiklarna 2, 3, 21 och 30 i FN:s funktionshinderkonvention och om rätten för barn som tillhör minoriteter eller urfolk att använda sitt eget språk i artikel 30 i barnkonventionen. Dessutom finns det omfattande bestämmelser om språket inom servicen i 5 § i lagförslaget om ordnande av social- och hälsovård.

Stödandet av barnet som en aktiv aktör förutsätter att barnet också ses som en egen individ separat från familjen, som kan ha egna intressen och servicebehov i anknytning till dem. Att bli självständig från familjen och bygga en egen identitet förutsätter att barnet kan delta också i verksamhet utanför familjen, såsom hobbyverksamhet och att barnet kan röra sig med sina vänner. För ett barn och en ung person med funktionsnedsättning ska för stödandet av självständighetsprocessen och förverkligandet av likabehandlingen för sådana funktioner vid behov ordnas också hjälp utanför den egna familjen, då barn och unga personer utan funktionsnedsättning i samma ålder deltar i olika situationer självständigt utan föräldrarna. Service som främjar barnets

och den unga personens egen aktiva delaktighet och verksamhet är närmast personlig assistans, träning och stöd, kortvarig omsorg samt stöd för rörligheten enligt den föreslagna lagen.

Högsta förvaltningsdomstolen konstaterade i sitt beslut HFD:2018:64 att vid anordnandet av service enligt lagen om service och stöd på grund av handikapp är ett gravt handikappat barn i behov av särskilt stöd på grund av sin ålder och sitt grava handikapp. Därför skulle kommunen vid anordnandet av service enligt lagen om service och stöd på grund av handikapp fästa särskild uppmärksamhet vid år 2002 födda A:s bästa och stöda utvecklingen mot större självständighet. Högsta förvaltningsdomstolen bedömde att det på grund av A:s svåra sjukdom och den därpå följande funktionsnedsättningen blev oskäligt svårt för A att självständigt röra sig utan sina föräldrar och att själv använda färdtjänsten om färdtjänsten anordnades via resetjänsten. A skulle fortsättningsvis beviljas rätt att inte behöva anlita resetjänsten. Högsta förvaltningsdomstolen fäste i beslutet uppmärksamhet vid att vid anordnandet av service enligt lagen om service och stöd på grund av handikapp är ett gravt handikappat barn i behov av särskilt stöd på grund av sin ålder och sitt grava handikapp. Därför ska kommunen, när det är fråga om ett barn svår funktionsnedsättning, fästa särskild uppmärksamhet vid barnets intresse och stödjande av självständighetsprocessen vid ordnandet av servicen. Högsta förvaltningsdomstolen ansåg att det vid bedömningen av på vilket sätt den åt A beviljade färdtjänsten ska ordnas ska utöver medicinsk utredning också beaktas A:s åldersenliga behov att bli självständig och kunna röra sig självständigt utan föräldrarna.

1.2 Lag om ändring av socialvårdslagen

36 §. Bedömning av servicebehovet. Det föreslås att det till paragrafen fogas vissa preciseringar som gäller personer med funktionsnedsättning och en precisering i fråga om innehållet i bedömningen av servicebehovet som gäller alla klienter, som behövs på grund av stiftandet av den föreslagna lagen om funktionshinderservice.

Det föreslås att det till 2 mom. fogas en ny 3 punkt, **enligt vilken bedömningen av servicebehovet ska påbörjas inom den tidsfrist som anges i momentet**, utöver i fråga om de grupper som tidigare angetts i bestämmelsen, **även för de personer som avses i lagen om funktionshinderservice (/)**. I brådskande fall ska bedömningen av servicebehovet påbörjas omedelbart så som det föreskrivs i 36 § 1 mom. i socialvårdslagen. I andra fall ska bedömningen av servicebehovet påbörjas senast den sjunde vardagen efter det att personen med funktionsnedsättning, hans eller hennes lagliga företrädare, en anhörig, en närstående eller någon annan person eller en myndighet har kontaktat den aktör som ansvarar för socialservicen för att utreda servicebehovet eller få service.

Det föreslås att efter reformen av funktionshindersservicen ska bestämmelserna om bedömning av servicebehovet hos personer med funktionsnedsättning och om planering samt de allmänna bestämmelserna om tillhandahållande av service finnas i socialvårdslagen och inte i den nya lagen om funktionshindersservice. Det är dock motiverat att på ett tillräckligt sätt säkerställa bedömningen av servicebehovet hos personer med funktionsnedsättning i den allmänna lagstiftningen och jämlikt med bl.a. äldre personer. De personer med funktionsnedsättning som avses i den föreslagna lagen garanteras bedömning av servicebehovet inom en viss tid så att innehållet motsvarar det som föreskrivs i 3 a § 1 mom. i den gällande handikappservicelagen.

Till 4 mom. fogas en bestämmelse om att **man vid bedömning** av funktionsförmågan och servicebehovet **i omvärlden och olika närmiljöer ska ta hänsyn till personens livssituation som helhet.**

Det föreslagna tillägget gäller alla klientgrupper och inte endast personer med funktionsnedsättning, men när det gäller ett högklassigt genomförande av servicen och förutseendet av eventuella variationer och ändringar i servicebehovet är det särskilt till hjälp att livssituationen och levnadsförhållandena för personen med funktionsnedsättning utreds grundligt och att de ändringar som kan förväntas i dem identifieras. Livssituationen och t.ex. familjeförhållandena inverkar på behovet av service på många sätt. Exempelvis kan en yrkesverksam person och en pensionerad person ha mycket olika servicebehov. Därtill inverkar levnadsförhållandena, såsom en tillgänglig eller icke-tillgänglig boendemiljö, samt väderförhållandena på hurdan hjälp en person behöver t.ex. för att röra sig. En persons funktionsförmåga ska bedömas i hans eller hennes egen boende- och närmiljö. Exempelvis kan en person med synnedsättning eller en person som har ett funktionshinder som anknyter till de kognitiva färdigheterna eller gestaltningen klara sig utan hjälp i en bekant miljö men ha ett större behov av hjälp i en främmande miljö. Vid bedömningen av servicebehovet ska också aspekter som gäller informationens tillgänglighet beaktas. Servicebehovet minskar om personen får information i en sådan form som han eller hon förstår, **på sitt eget språk eller med hjälp av något annat kommunikationssätt som klienten förstår**, och då kan utnyttja bl.a. service som är riktad till alla invånare i kommunen och landskapet.

Det föreslås att det till 5 mom. fogas en bestämmelse om att särskild vikt ska läggas vid respekten för självbestämmanderätten för barn och unga personer samt personer med funktionsnedsättning och personer som behöver särskilt stöd. Till momentet fogas också en hänvisning om att när servicebehovet hos personer med funktionsnedsättning bedöms ska dessutom bestämmelserna i den nya lagen om funktionshindersservice följas. **Speciellt viktig är lagens 3 § med bestämmelser om medbestämmande och stödjande av delaktighet för personer med funktionsnedsättning.**

39 §. Klientplan. Helheten av service enligt klientens faktiska behov kan planeras endast **tillsammans** med klienten **och vid behov hans eller hennes närstående**.

Det föreslås att det till listan i 2 *mom.* **fogas nya punkter som, utöver bedömning av funktionsförmågan och funktionshinder, beskriver personens resurser, mål, livssituation och sättet att tillhandahålla servicen. Det föreslås också att ordningsföljden i listan ändras så att listan inleds med personens resurser och mål, eftersom dessa utgör grunden för planeringen av service och sättet att tillhandahålla service.**

I planeringen av helheten ingår både att välja mellan **olika hjälp- och stödformer samt** mellan olika tjänster och att välja sättet att tillhandahålla service. **Klientens syn på vilket sätt att tillhandahålla servicen som motsvarar hans eller hennes servicebehov bör utredas.** Klientplanen ska i den omfattning som klientens servicebehov förutsätter det innehålla personens och socialarbetarens gemensamma bedömning av personens funktionsförmåga i olika situationer och närmiljöer. Om personen med funktionsnedsättning och socialarbetaren är av olika åsikt ska bådadas synsätt antecknas i planen. **Avvikelser från klientens synsätt vid fattande av beslut om servicen bör motiveras i beslutet i enlighet med 45 § i socialvårdslagen.**

Den betydelse som förutsebara förändringar har och förberedelserna inför dem ska också antecknas i klientplanen i den mån det är möjligt. Förändringarna i funktionsförmågan kan hänföra sig till personen med funktionsnedsättning själv, **hans eller hennes familj** eller till faktorer i miljön som berör honom eller henne eller till omständigheter i anslutning till ordnandet och tillhandahållandet av service. Sjukdomens framskridande eller andra förändringar i det funktionshinder som följer av en specifik funktionsnedsättning, barnets tillväxt och utveckling, byte av bostad och olika ändrings- och övergångsskeden i studier, arbete och livssituationen i övrigt är exempel på förändringar som hänför sig till personen själv. Att den som tillhandahåller service blir sjuk eller att serviceverksamheten upphör på grund av försäljning eller konkurrensut-sättning är exempel på förändringar i ordnandet och tillhandahållandet av service.

Enligt 3 *mom.* ska klientplanen justeras vid behov, i praktiken när det sker väsentliga ändringar i klientens **stödbehov som påverkar hans eller hennes servicebehov**. Om klientrelationen med socialvården varar en längre tid ska klientplanen vid behov justeras och kompletteras. Enligt bestämmelsen i den gällande handikappservice-lagen ska klientplanen justeras om livssituationen för personen med funktionsnedsättning eller hans eller hennes funktionsförmåga, behov av hjälp eller omständigheter förändras samt också i övrigt enligt behov. Avsikten är inte att ändra denna princip fastän det inte har föreslagits särskilt att det ska föreskrivas om klientplanen för personer med funktionsnedsättning eller om justering av planen närmare än enligt denna lag.

3 Övriga observationer

Vid sidan av sitt egentliga uppdrag vill medlemmarna i arbetsgruppen också fästa uppmärksamhet vid följande:

1. Särskild uppmärksamhet ska fästas vid verkställandet, uppföljningen och bedömningen av konsekvenserna av den nya lagstiftningen om funktionshinderservice. I verkställandet ska omfattande utbildning och information säkerställas. Uppföljningen och utvärderingen ska grunda sig på undersökt fakta och i samband med dessa ska även reformens kontaktytor till andra tjänster, såsom rehabilitering, beaktas.
2. Förverkligandet av delaktighet på lika villkor för personer med funktionsnedsättning förutsätter att systemet för stöd i att fatta beslut, inklusive bestämmelser och den praktiska omsättningen, utvecklas baserat på FN:s funktionshinderkonvention i Finland.
3. I rapporten har man framhävt klientens valmöjligheter i tillhandahållandet av service. Förverkligandet av valmöjligheterna förutsätter att tjänsteanordnaren har tillgång till mångsidiga sätt att tillhandahålla servicen och att serviceupphandlingar görs flexibelt genom att utnyttja de möjligheter som upphandlingslagen erbjuder, t.ex. direktupphandling. Dessutom måste man aktivt utveckla nya sätt att producera tjänsterna, t.ex. personlig budgetering.
4. Enligt funktionshinderorganisationernas erfarenhet är 108 § i upphandlingslagen innehållsmässigt bra, men paragrafens praktiska betydelse minskar av att klienten inte är en part i ändringsökandeprocessen enligt upphandlingslagen. På detta vill funktionshinderorganisationerna se en ändring.
5. Inom socialvården bör kunskapsutvecklingen om sätten att tillhandahålla service hos upphandlande enheter förbättras ytterligare genom att öka utbildningen och kunskaperna om t.ex. i vilka situationer direktupphandling enligt 110 § i upphandlingslagen får göras och när detta är motiverat. Utbildning behövs också om främjande av delaktigheten.
6. Funktionshinderservice som tryggas som subjektiva rättigheter, t.ex. boendestöd, personlig assistans samt träning och stöd är nödvändiga för förverkligandet av de grundläggande rättigheterna för personer med funktionsnedsättning. Därför bör effekterna från reformen av lagstiftningen om funktionshinderservice på verkställandet av rättssäkerheten för personer med funktionsnedsättning följas aktivt. Funktionshinderorganisationer önskar dessutom att den funktionshinderservice som är tryggad som en subjektiv rättighet ska föreskrivas som undantag från de

grunder på vilka besvärstillstånd till högsta förvaltningsdomstolen kan beviljas enligt lagen om rättegång i förvaltningsärenden.

7. Sametinget föreslår att det i valet av sättet att producera tjänsterna också ska göras möjligt att skaffa tjänster på samiska som gränssamarbete. Avskaffandet av lagstiftningshinder för gränssamarbetet spelar en viktig roll. (Ytterligare information: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-062-4>)
8. Finlands Dövas Förbund understryker att barnets rätt till teckenspråk ska säkerställas både när en familj med hörande föräldrar har ett dövt barn och när föräldrar som använder teckenspråk har ett dövt eller ett hörande barn. Att barnet inte får ett modersmål eller om barnets språkutveckling förblir bristfälligt påverkar barnets emotionella, sociala, kognitiva och förståndsmässiga utveckling.

Bilagor

Beslut om tillsättande av arbetsgruppen 13.12.2019 på adresserna:

finska; https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/60f5e901-f62a-4e15-b954-2748f8e9cadb/ASET-TAMISPAATOS_20191220155219.PDF

svenska; https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/aa325d1f-71f9-49df-9eef-179ff6dec7eb/ASET-TAMISPAATOS_20191220155223.PDF

Beslut om förlängning av arbetsgruppens verksamhetsperiod 9.4.2020 på adressen:

https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/c08c7f21-848b-43a9-bbda-858f0753c86d/PAATOS_20201130093145.PDF

Invalidförbundets utlåtande 9.11.2020 på: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/c9c972b3-e85d-416e-9572-be7f5bca1f23/KANNANOTTO_20201125090725.pdf

Kehitysvammaisten Palvelusätiös uttalande 9.11.2020 på adressen:

https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/eeaba462-7563-4653-8001-a78a9e2df9da/KANNA-NOTTO_20201124145539.pdf

Kehitysvammaliittos uttalande 9.11.2020 på adressen: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/0b68abaa-1363-4c5b-9680-c2f30b36117d/KANNANOTTO_20201124144939.pdf

Finlands Kommunförbunds uttalande 10.11.2020 på adressen: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/366a3d3e-c53f-4afa-8f96-aa5aacf9f317/KANNANOTTO_20201124145908.pdf

PUBLIKATIONERNA KAN LADDAS NED PÅ:
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISSN 2242-0037 (PDF)
ISBN 978-952-00-8479-0 (PDF)